

The Journal of Academic Social Science Studies

JASSS

International Journal of Social Science

Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7689>

Number: 69 , p. 417-440, Summer II 2018

Araştırma Makalesi / Research Article

Yayın Süreci / Publication Process

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date - Yayın Kabul Tarihi / The Published Date

04.06.2018

04.08.2018

Yayınlanma Tarihi / Publication of Acceptance Date

30.08.2018

UYGUR-ÇİN ÇATIŞMASININ KÖKENLERİ VE BOYUTLARI ÜZERİNE BİR ANALİZ¹

AN ANALYSIS ON THE ROOTS AND DIMENSIONS OF
UYGHUR-CHINA CONFLICT

Öğr. Gör. Ayşe Çiçek

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6303-4468>

*İstanbul Medipol Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu, Yerel Yönetimler Programı,
aysecicek@medipol.edu.tr*

Öz

Doğu Türkistan Uygurları ve Çin Halk Cumhuriyeti arasında yaşanan çatışmalar, uzun bir tarihçesi olan asimetrik ve etnopolitik bir çatışma örneği olarak bugün hala varlığını sürdürmektedir. 20. Yüzyılın ikinci yarısında iki kez bağımsızlık girişiminde bulunmasına rağmen Doğu Türkistan Cumhuriyeti, uzun süre ayakta kalamamış ve Çin Halk Cumhuriyeti tarafından işgal edilmiştir. Bu çalışmada Uygur- Çin çatışmasının kökenleri ve boyutları betimleyici yöntemle başvurularak ortaya konulmuştur. Teorik kısımda ise çatışma, etnopolitik çatışma ve asimetrik çatışma kavramlarının yanı sıra kendi kaderini tayin hakkı konusundaki farklı yaklaşımlar ele alınmıştır. Söz konusu çatışmayı ortaya çıkaran salt insan hakları ihlalleri değil, aynı zamanda Uygurların siyasi ve iktisadi karar alımından dışlanmış olmalarıdır. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Uygurlar siyasette ve önemli kadrolarda nüfuslarıyla orantılı olarak temsil edilmemektedirler. Çatışmayı ortaya çıkaran ve besleyen nedenler; Uygurların kendi kaderini tayin hakkını kullanamaması, Çin'in pamuk, kömür, altın ve bakır gibi hammaddelerini sömürmesi, Han- Çinlilerinin 1950'li yıllar itibarıyla Doğu Türkistan'a (Sincan) göç ettirilmesi, Çin'in din, eğitim- dil, sağlık, çalışma, ekonomi, çevre ve güvenlik politikalarında

¹ Makale, Viyana Üniversitesi Siyaset Bilimi Enstitüsü'nde savunulan 2014 tarihli, "Eine Konfliktanalyse zu den Ursachen und Dimensionen des Konflikts zwischen Uighuren des Ostturkestans und China" (Doğu Türkistan Uygurları ve Çin Arasındaki Çatışmanın Sebeplerine ve Boyutlarına Dair Bir Çatışma Analizi) başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir. Bu çalışma, Mayıs 2018'de Asos Congress'in düzenlediği Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Sempozyumu'nda sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

uygulamış olduğu baskı ve ayrımcılık politikalarıdır. Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri Uygurların insan haklarıyla ilgili farkındalık yaratma çabalarına rağmen üçüncü taraf olarak sınırlı bir rol oynamışlardır. Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi ise Sincan Bölgesi'nde işlenen insanlık suçlarına karşı "koruma sorumluluğu" nu yerine getirmemektedir.

Anahtar Kelimeler: Uygur, Kendi Kaderini Tayin Hakkı, Çin Halk Cumhuriyeti, Birleşmiş Milletler, Koruma Sorumluluğu

Abstract

The conflict between Uyghurs of East Turkestan and People's Republic of China continues to exist, which has a long history behind it and characterizes an example of ethnopolitical and asymmetric conflict. Despite Republic of East Turkestan having attempted independence twice in the second half of the 20th century, could not survive for a long time and was occupied by the People's Republic of China. In this study the roots and dimensions of Uyghur- China conflict have been explained by descriptive research method. In the theoretical part different approaches to the right of self- determination besides the terms of conflict, ethnopolitical conflict and asymmetric conflict have been discussed. The mentioned conflict arises not only from human rights violations, but also from the exclusion of Uyghurs from the political and economical decision- making processes. Uyghurs living in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region are not represented in proportion to their population in politics and important staff. The reasons, that generate conflict and nourish it, are absence of the right of self- determination of Uyghurs, exploitation of raw materials such as cotton, coal, gold and copper by China, increased migration of Han- Chinese to East- Turkestan (Xinjiang) since 1950's, repression- and discrimination policies of China in the field of religion, education- language, health, work, economy, ecology and security. Although Turkey and United States show efforts to create awareness of human rights of Uyghurs, they have played only a limited role as a third party. United Nations Security Council on the other hand does not fulfill their responsibility to protect regarding crimes against humanity in Xinjiang.

Key Words: Uyghur, Right of Self- Determination, People's Republic of China, United Nations, Responsibility to Protect

1. Giriş

Günümüzde sadece devletler arasında değil, aynı devletin sınırları içinde yaşayan etnik gruplar arasında da çatışmalara rastlanmakta ve çatışmalar bu grupların çoğunluk toplumundan ayrılan farklılıklarının politize edilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Bu çatışmalar, etnik grupların nüfus içerisinde azımsanmayacak bir oranı oluşturması ve devletin kendi içerisinde barışçıl bir şekilde çözüme kavuşturulamaması halinde, insan hakları ihlallerinin tırmanmasına yol açmakta ve ulusal sınırlar üzerinde değişiklik yaratma talebini gündeme getirerek çatışmanın uluslararası bir görünüm kazanmasını beraberinde getirmektedir.

Uzun geçmişine rağmen bugün hale çözümlenememiş etnopolitik çatışmalardan birisi de hiç şüphesiz Doğu Türkistan Uygur-

ları ve Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC) arasında yaşanan çatışmadır. 2017 Heidelberg Çatışma Barometresi, Uygur- Çin çatışmasının taraflarını Dünya Uygur Kurultayı (DUK), Doğu Türkistan İslami Hareketi (DTİH) ve Uygurlara karşı Çin hükümeti ve Hanlar olarak belirlemiştir. Aynı çalışma çatışma konusunu "ayrılık" talebi olarak nitelendirirken çatışmanın tarihini 1949 olarak vermiştir (HIİK,² 2017: 136). Bu çatışma sık aralıklarla Uygurlar üzerinde artan şiddet, baskı ve yasaklar şeklinde kendisini göstermektedir.

Bu çalışmada, Uygur- Çin çatışmasını ortaya çıkaran ve çatışmayı kronik hale getiren sebepler incelenecektir. Öncelikle kendi kaderini tayin hakkını zorunlu ve haklı kılan

² Heidelberg Institute for International Conflict Research.

durumlar teorik olarak ele alınacak, sonrasında ise çatışmanın taraflarına ve çatışmayı algılama biçimlerine kısaca değinilecektir. Akabinde çatışmanın kökenleri olarak tespit edilen sorunlar masaya yatırılacaktır. Bunlar; Doğu Türkistan³'da yaşayan Uygurların kendi kaderini tayin hakkını kullanamaması, hammaddelerinin Çin hükümeti tarafından sömürülmesi, Han- Çinlilerin Doğu Türkistan'a göç ettirilerek Uygurların bölgede azınlık haline getirilmesi, Çin'in din, eğitim- dil, sağlık, çalışma, ekonomi, çevre ve güvenlik politikalarında uyguladığı ayrımcılık ve baskı yanlısı politikalarıdır. Son bölümde ise dünya kamuoyunda Uygurlara yönelik farkındalık yaratmaya çalışan bir üçüncü taraf olarak Amerika Birleşik Devletleri ve Türkiye'nin oynadığı roller özetle incelenecek ve Birleşmiş Milletler'in "koruma sorumluluğu" tartışılacaktır.

2. Kavramsal Çerçeve

Çatışma kavramının tanımları arasında muazzam bir farklılık olmamakla birlikte kavram, genelde en az iki tarafın hedeflerinin ve çıkarlarının örtüşmemesi, uyuşmaması anlamına gelmektedir (Ahlbrecht vd., 2009: 23). Galtung "*çatışmanın içinde birbiriyle bağdaşmayan hedef tasarımlarının olduğu bir sistem özelliği taşıdığını ve taraflardan birinin hedefine ulaşmasının, diğerinin hedefine ulaşmasını dışladığını*" dile getirmektedir (Basso, 2001: 1). Çatışmanın tarafları aynı amaca erişmek istediklerinde ise her biri bunu kendi için istemektedir. Her iki taraf aynı kaynakları kendisi için talep ettiğinde çatışmanın ortaya çıkması kaçınılmaz olmaktadır.

Çatışmanın tarafları her zaman maliyet- fayda denklemi gözeten bireyler değil, bazen de ulusların da dahil olduğu gruplardır ve çatışma iki tarafla sınırlı olmayıp, temel

probleme göre tarafların sayısı ve niteliği farklılaşabilmektedir. Bu sebeple çatışma yorumlanırken tarafların gereksinimleri ve talepleri de anlaşılmaya çalışılmalıdır (Nicholson, 1992: 12-13). Çatışma konusunu belirleyen salt amaçlardaki uyuşmazlık değil, aynı zamanda çatışmanın tarafları arasındaki ilişki, tarafların birbirinden farklı tercihleri, değerleri ve inançlarıdır (Debiel, 2004: 20, Akt.: Ahlbrecht vd., 2009: 25). Çıkarlar ise yalnızca siyasi ve iktisadi konularla sınırlı kalmayıp; kimlik, güvenlik ve tanınma gibi çok temel insani ihtiyaçlar çatışmada rol oynayabilmektedir.

Çatışma türlerinden birisini oluşturan ve tarafların güçlerine ve fırsat eşitliğine sahip olma durumuna göre yapılan simetrik çatışma ve asimetrik çatışma ayrımı da söz konusu çatışmayı incelerken yol gösterici olacaktır. Mitchell'e göre egemenlik ilişkileriyle şekillenen toplumlarda çatışmalar asimetrik olabilmektedir. Çatışmanın simetrik olarak adlandırılabilmesi için tarafların araçları, şartları ve bağlamlarının özdeş olması gerekmektedir. Bu özdeşlik söz konusu değilse çatışma asimetrik bir karakter taşımaktadır (Mitchell, 1991: 26).

Etnik grupların farklılığının ve çeşitliliğinin toplumsal bir çatışma yaratıp yaratmayacağı hep tartışma konusu olagelmıştır. "Farklılığın kendisi mi tek başına bir çatışma yaratır yoksa devletin bu farklılıkları ele alış biçimi mi çatışmayı ortaya çıkarır?" diye sormak daha yerinde olacaktır. Buradan hareketle çatışma kavramının niteleyeni olarak "etnik" kavramını kullanmanın yerinde olup olmadığını sorgulamak gerekmektedir. Etnik grupların kimliğini belirlemede etnik kriterler rol oynadığından farklı etnik gruplar arasında çıkan çatışmalar sanki bir gruba mensup olmak doğrudan çatışmaya yol açıyormuş gibi, "etnik çatışma" olarak nitelendirilmektedir. Çatışma konuları ve nedenleri araştırıldığında ise, karşı karşıya gelen tarafların etnik özelliklerinin çatışmayla çok az ilgisinin olduğu

³ Uygurlar yaşadıkları bölgeyi Doğu Türkistan olarak isimlendirmekte, bugün Çin'in kuzeybatısında yer alan bu bölge hükümet tarafından Sincan Uygur Özerk Bölgesi (SUÖB) olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada her iki yer ismi de dönüşümlü olarak kullanılacaktır.

görülmektedir. Bu yüzden çatışma sürecinde etnik özelliklerin politize edilmesiyle oluşan “etnopolitik çatışma”dan bahsetmek daha doğru olacaktır (Ropers, 1995: 1). Dolayısıyla etnopolitik çatışma, gruplar arasındaki farklılıkların siyasi bakımdan sorun haline getirilmesi olarak anlaşılabilir.

2.1. Kendi Kaderini Tayin Hakkı

Kendi kaderini tayin⁴ hakkı tartışmalarında ilgili halkın çıkarları ve faydalarının neler olacağını tartışmak yerine mesele, genelde bir yenen ve yenilen mantığı içerisinde ele alınmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkı, uluslararası toplumda çoğunlukla ayrılıkçılığa eş değer görülmekte ve uluslararası hukukun temel aktörü olan egemen devletler bu hakka iyimser bakmamaktadırlar.

Kendi kaderini tayin hakkının kapsamı, hangi durumlarda gündeme geldiği ve ne zaman hayati anlam taşıdığından söz etmek yerinde olacaktır. Kendi kaderini tayin hakkı, 1966 tarihli Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşmesi’nde en önemli insan hakkı olarak ele alınmıştır (Fisch, 2009: 45). Bu sözleşmenin maddelerinde kendi kaderini tayin hakkının kapsamı ve kullanım alanları belirlenmiştir. Sözleşmenin 1. maddesinin 1. fıkrasına göre;

“Bütün halklar kendi kaderlerini tayin etme hakkına sahiptirler. Bu hak gereğince halklar kendi siyasal statülerini özgürce kararlaştırırlar ve ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerini özgürce sağlarlar”.

Bu fıkraya göre halkların kendi kaderini tayin hakkı yalnızca siyasi statünün belirlenimini değil toplumsal hayatın pek çok vechesini kapsamaktadır. Aynı maddenin 2. fıkrası ise;

“Bütün halklar, kendi amaçları doğrultusunda, karşılıklı yarar ilkesine dayanan uluslararası ekonomik işbirliği ve uluslararası hukuktan doğan yükümlülüklerine hâle getirmemek kaydıyla, kendi doğal zenginlik ve kaynaklarından özgürce yararlanabilirler. Bir halk hiçbir durumda, ken-

di varlığını sürdürmesi için gerekli olanaklarından yoksun bırakılamaz” (BM, 1966) der. Bir halkın çok temel bir insan hakkı olan bu kaynakların kullanımından mahrum edilmesi toplum içerisinde çatışmayı kaçınılmaz kılmaktadır.

Hilpold, kendi kaderini tayin hakkını, bir taraftan devletlerin egemenliğini savunma hakkı, diğer taraftan da halkların bağımsızlık hakkı – yani kolonyal geçmişlerinden kurtulma hakkı olarak açıklamaktadır (Hilpold, 2009: 27). Ona göre bir hükümet bir halk grubunu gerçek manada temsil edemiyorsa ayrılma hakkı gündeme gelebilir. Dünya İnsan Hakları Konferansı’nda kendi kaderini tayin hakkının yadsınması insan hakları ihlali olarak değerlendirilmiştir. 2005 tarihli Dünya Zirvesi’nin 138 ve 139. maddelerine göre her devlet, kendi halkını katliam, savaş suçu ve etnik temizlikten korumakla yükümlüdür (a.g.e.: 28). Dezavantajlı grupların kendi kaderini tayin hakkı talepleri incelenirken, bu hakta yoksun bırakılmaları halinde karşılaştıkları hak ihlalleri göz önünde bulundurulmalıdır. Yazar, bir etnik grup katliama maruz kaldığı takdirde, bağımsızlık talebinin daha kolay ve zorunlu bir biçimde kabul edilebileceğini ifade etmektedir (a.g.e.: 31). Falk ise, bu hakkın sorunsuz ve sorunlu olmak üzere iki boyutunun olduğuna; birey düzeyinde sorunsuz iken egemen bir devletin kurulması anlamında sorunlu olduğuna dikkat çekmektedir. Temel savı, kendi kaderini tayin hakkının teori ve pratiği arasında bir uçurum olduğudur (Falk, 1997: 49). Uluslararası hukukta bu hakla ilgili iki eğilim mevcuttur. İlki bu hakkın genişlemesine karşı sınırlandırılması gerektiğini savunan perspektif iken, ikincisi değişen ölçü ve uygulamalarda bu hakkın kapsamını, karakterini tanıyan yaklaşımdır (a.g.e.: 54). Vardığı sonuç, kendi kaderini tayin meselelerinde tamamen tatmin eden çözümlerin olmadığı yönündedir.

Self- determinasyon hakkı, iç ve dış self- determinasyon olarak kendi içinde ayrılmaktadır. Dış self- determinasyon, bağımsızlık ve dolayısıyla ayrılıkçılık olarak nitelendirilirken, iç self- determinasyon, self- de-

⁴ Çalışmada “kendi kaderini tayin hakkı” kavramı aynı anlama gelen “self- determinasyon” kavramıyla dönüşümlü olarak kullanılacaktır.

terminasyon hakkının soft versiyonu olarak görülmektedir. Bu sebepten devletler topluluğu kendi kaderini tayin konulu çatışmalarda çoğunlukla iç self- determinasyondan yana bir tavır sergilemektedirler (Hilpold, 2009: 39). Bu durum devletler topluluğunun iç self- determinasyonu, dış self- determinasyon hakkına kıyasla ehveni şer olarak gördüğüne işaret etmektedir. Fisch, kendi kaderini tayin hakkının bu iki türünün birbirine alternatif teşkil edemeyeceğini, bilakis bunların bir hiyerarşi ilişkisi içerisinde olduklarını vurgulamaktadır. Bu manada iç self- determinasyon, dış self- determinasyona tabi olmakla birlikte, dış self- determinasyon için bir önkoşul niteliği taşımaktadır. İç self- determinasyonu özerklik olarak anlamak mümkündür ki bu da yine özerk bölgenin daha yüksek bir merci olan ulus devlete bağımlı olmasını gerektirir. İç self- determinasyon hakkını elinde bulunduran bir halk, devlet ve hükümet sistemini belirlemenin yanı sıra iç meselelerini de kendi iradesine göre şekillendirebilir. Buna rağmen iç self- determinasyon noksanlıktan uzak görülmemektedir (Fisch, 2009: 49). İç- self- determinasyon bugün federal devletler içindeki federe birimlerin sahip oldukları özerkliklere tekabül etmekte, bu birimler kendi parlamentosuna sahip bölgeler olarak kısmen yasama, yürütme ve yargı yetkisini elinde bulundurmakta, dolayısıyla federal devletle egemenlik yetkisini kısmen paylaşmaktadır. İç self- determinasyon halkın anayasa durumuyla ilgili özgür karar alma hakkı olarak da tanımlanmaktadır (Boysen, 2009: 86). Milli savunma ve dış politikaya ilişkin konular ise bu federe birimlerin federal devletle yetki paylaşmadığı bir alandır, yani merkezden yönetimin sorumluluğundadır. Dış self- determinasyon ise bölgesel statü hakkında karar verme özgürlüğünü de içine almaktadır. Ekstrem durumlarda ayrılıkla eş görülen dış self- determinasyon “iyileştirici ayrılık” olarak görülmektedir (a.g.e.: 85).

Halkların kendi kaderini tayin ilkesi-

ne karşı uluslararası hukuk devletlerin toprak bütünlüğünü korumaktadır ki bu iki ilke önem sırasında birbiriyle eşit değildir. Bunun açık delili devletlerin ulusal bütünlüğünü koruması için şiddete izin verilirken, halkların kendi kaderini tayin hakkının kabulü için şiddet kullanmasının mümkün olmamasıdır (Guha, 1999; Akt.: Salzborn, 2009: 113). Kendi kaderini tayin ehliyetine sahip olma, bir grubun kendi kaderini tayin hakkını elde etmeye gerçekten muktedir olabilmesini yani kendi statüsüne ve gelişimine karar verebilmesini ve bunun sonuçlarına katlanabilmesini de içermektedir. Kendi kaderini tayin hakkının bu iddiada bulunan gruba tanınması için bazı formel kriterler bulunmaktadır. Bu kriterleri yerine getirmemesine rağmen bu haktan faydalanan örnekler de vardır (Fisch, 2009: 69). Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun 1960 tarihli sömürsüzleştirme kararı ise bu iddiada bulunan grupların yetersiz siyasi, iktisadi ve eğitim hazırlığını, bağımsızlık talebinin reddi için bahane olarak ileri sürülmemelidir (Rauschnig, 1997: 108). Buna rağmen bu kriterler sebebiyle bu hakkın görmezden gelindiği durumlar söz konusu olabilmektedir. Baskı altında kalan dezavantajlı gruplar yeterli siyasi, iktisadi ve toplumsal yapıya sahip olmadığında çatışmalar bütün negatif sonuçlarıyla var olmaya devam etmektedir.

Kendi kaderini tayin yeteneğini bağımsızlık yeteneği olarak gören Roskopf’a göre kendi kaderini tayin hakkı iddiasında bulunmak için belirlenen kriterlerden ilki, bölge ve nüfusun büyüklüğüdür. Bu noktada yazar, içinde bulunduğu bölgenin yüz ölçümü aşırı büyük olmamasına rağmen tanınan devletlerin varlığından bahsetmektedir. Askeri güç kriteri ele alınacak olursa, BM’ye göre savunma kabiliyeti bağımsız bir devletin kurulması ya da kendi kaderi hakkını tayin hakkından istifade etmek için kurucu bir ön koşul değildir (Roskopf, 2004: 408). Üçüncü kriter ise bu talepte bulunan grubun ekonomi potansiyeli, yani rekabet edebilir veya en azın-

dan diğer ulusal ekonomilerle iş birliği yapabilir olmasıdır (a.g.e.: 409). Dördüncü kriter ise grubun iç egemenliğini ifa edebilecek ve devletin temel görevlerini yerine getirebilecek durumda olmasıdır.

Kendi kaderini tayin meselelerinde çokça bilinen “ceza tezi” ayrılık hakkını son çare olarak meşrulaştırmaktadır:

“Sınırsız kendi kaderini tayin hakkının kısıtlanabilmesi için, halkların ancak, içerisinde normalde azınlığın, istisnai durumlarda ise çoğunluğun yaşadığı devletler insan haklarını uzun bir süre ciddi bir şekilde ihlal ettiğinde, insanları baskı altında tuttuğunda ve kötü muamele ettiğinde bağımsızlık amacıyla ayrılık hakkına sahip olabileceği her zaman tez olarak ortaya koyulmaktadır” (Fisch, 2009: 73).

Bahsedilen ceza bu minvalde, insan haklarını sürekli olarak ihlal eden ve fiillerinde bir değişim emaresi görülmeyen sorumlu devlete kesilmektedir. Buna dayanarak yazar bu ceza tezinin absürd olduğunu iddia etmekte, bu hakkın kullanılmasındaki temel zorluğa işaret etmektedir. Scherrer, ayrılıkların sömürgeleştirme bağlamında Asya ve Afrika’daki silahlı çatışmaları sona erdirdiğini dile getirmektedir. Fakat bu noktada vurguladığı, ayrılığın çatışma çözümünde her zaman uygulanabilecek bir ilke olmasından ziyade, çatışmalar ele alınırken bir seçenek olarak farklı vakalarda farklı etkiler yaratabileceğinin göz önünde bulundurulması gerektiğidir. Ona göre ayrılığı haklı kılan üç durumdan bahsetmek mümkündür:

- *“Değişim ihtimali olmaksızın insan hakları “ağır bir şekilde sürekli olarak” ihlal ediliyorsa,*
- *Yaşam standartlarında etnik ayrımcılığa dayalı derin yapısal asimetriler söz konusuysa,*
- *Timor ve Eritrea’daki sömürgeleştirme çatışmalarında olduğu gibi, bir devletin başka bir devlet tarafından işgali geriye döndürülmek zorunda ise”*

ayrılık talebinde bulunmak kaçınılmazdır (Scherrer, 1995: 270). Hilpold da benzer şekilde ayrılığı bir meşru müdafaa hakkı olarak

görmektedir. Dolayısıyla meşru müdafaa hakkı olarak ayrılık hakkı, ancak son seçenek olarak kullanılabilir ve meşru kılınabilir. Ayrılığın uluslararası hukukta kabul edilemez olduğunu iddia etmese de, mevcut literatürde zararı yararından daha fazla olan bir hak olarak değerlendirildiği ve bu yüzden reddedildiği sonucuna varır. Horowitz de diğer yazarlar gibi ancak istisnai durumlar için ayrılık hakkından söz etse de bu hakka daha şüpheli yaklaşmaktadır. Bu tür durumlarda ayrılığın sorunların çözümlenmesine katkıda bulunmadığını ve homojen bir devlet yaratmayacağını savunmaktadır. Ayrılığı bir çıkış opsiyonu olarak düşünmek yerine azınlıkların şartlarının iyileştirilmesi için çaba sarf edilmelidir (Horowitz, 2003: 50-51).

3. Doğu Türkistan Uygurları

Uygurların bölgedeki durumunu daha iyi resmetmek açısından hukuki statülerini incelemek bir zorunluluk arz etmektedir. Sincan Özerk Bölgesi’nde yaşayan Uygurlar Çin Halk Cumhuriyeti tarafından azınlık olarak ele alınmaktadır. Uygurlar iskan politikaları yoluyla bölgede bilinçli ve kasıtlı olarak azınlık haline getirildiğinden, hukuki statülerinin yerli halk olarak tanımlanması daha yerinde olacaktır. Çünkü azınlık statüsü diğerlerine nazaran kendi kaderini tayin hakkı iddiasında bulunamayacak bir kategori olarak öne çıkmaktadır.

Danspeckgruber’a göre; bazen aslında bir topluluk, toplumun çoğunluğunu ifade etmesine rağmen azınlık olarak adlandırılmaktadır (Danspeckgruber, 2005: 31). Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Bildirgesi’nde yerli halklar şu şekilde tanımlanmıştır:

“Başka halkın veya devletlerin işgaline uğramadan önce belli coğrafyada yerleşmiş veya o coğrafyada yaşamış, yaşadıkları topraklar başka devletler tarafından ilhak edilmiş ama geleneksel değerlerini, sosyal, kültürel veya siyasi yaşam şekillerini ve geleneksel kurumlarını tamamen veya kısmen koruyabilmiş topluluklara yerli halk denilir. Bunlara eski ya da orijinal halk da denilir”(BM, 2007).

3.1. Doğu Türkistan'ın Tarihçesi

Uygurların Doğu Türkistan olarak adlandırıldığı bölge bugün Çin Halk Cumhuriyeti'nin kuzey batısında yer alan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'dir. Doğu Türkistan 1949 yılında Çin tarafından işgal edilmeden önce, Çin'den ayrı bir bölge olarak iki kez bağımsızlığını ilan etmiştir. Dillon'a göre tarihte Uygur halkı olarak bilinen ilk halk 8. yüzyıldan beri var olan, büyük bir imparatorluk olmasa da farklı Türk kökenli halklardan oluşan bir halktı (Mackerras, 1972; Akt.: Dillon, 2004: 9). Altay Dağları ve çevresi farklı Türk halklarının anayurdu olarak da bilinmektedir. Doğu Türkistan'da farklı zamanlarda Türk boyları egemen olduğu gibi, bazen de bu bölge Türk hanedanları içinde bulunmuş olduğundan Türkistan olarak da adlandırılmaktadır. Burada hüküm süren imparatorluk ve devletler şunlardır: Hun İmparatorluğu (M.Ö. 220- M.S. 386), Tabgaç (386- 534), Göktürk (552- 744), Uygur İmparatorluğu (744-840), Karahanlı İmparatorluğu (840-1124), Türk Moğolları (1218- 1749) (Türköz, 2010: 4). Bununla birlikte 8. yüzyılda hüküm süren Uygur İmparatorluğu'nun (744-840) güçlü bir imparatorluk olduğundan ve Uygur Qoco Krallığı'nın (850-125) varlığından söz edilmektedir (Bovington, 2010: 12). 1911'de Çin İmparatorluğu'nun çöküşüyle birlikte yarı özerk bölgeler Çin'den ayrılmıştır.

Doğu Türkistan Uygurları 20. yüzyılın ilk yarısında iki kez bağımsızlık girişiminde bulunmuşlardır. 1933 yılında Muhammed Emin Buğra yakın çevresiyle birlikte Doğu Türkistan Türk- İslam Cumhuriyeti'ni kurmuş ve eğitim, ekonomi alanında ve toplumsal alanda reformlar yaparak şeriatla yürütülen bir sistem kurmayı hedeflemiştir (Dillon, 2004: 20). Bu devlet Şubat 1934'te Müslüman Çin ordusu tarafından Kaşgar şehri talan edilene kadar var olabildiği (a.g.e: 21). İkinci bağımsızlık deneyimi ise Doğu Türkistan Cumhuriyeti adı altında 1944- 1949 yılları arasında yaşanmıştır. Her iki deneyimde de

Çin hükümeti memnuniyetsizliğini askeri ayaklanmalar aracılığıyla ortaya koymuştur. Mao Zedong'un 1949'da ÇHC'yi ilan etmesinin akabinde ÇHC, Doğu Türkistan devletini hakimiyeti altına almıştır. 1950'de Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin sekiz temsilcisi Çin tarafından Pekin'e davet edilmeleri sonrasında bir uçak kazasında hayatlarını kaybetmişlerdir. Bu durum Uygurlar tarafından kasıtlı bir imha olarak düşünülmüştür (a.g.e.: 34).

Kısa ömürlü olsa da Doğu Türkistan Cumhuriyeti bağımsız bir devletin varlığı için gerekli çerçeveyi yaratmış; kendi hükümeti, meclisi ve anayasasına sahip bir devlet olarak kendi para birimini basmış, bayrağını mavi arka plan üstünde beyaz yıldız ve hilal şeklinde belirlemiştir. Sincan'ın bağımsızlığını destekleyen insanlar bugün hala bu sembollere geçmişte var olan bir devletin ve gelecekte var olmasını ümit ettikleri bir devletin sembolü olarak saygı göstermektedirler (a.g.e.: 21). Dolayısıyla Uygurlar yakın geçmişte Uygur kimliğini inşa eden sembollere sahip olmuşlardır. Bununla birlikte Yakın Doğu ve Birleşik Krallık Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni diplomatik olarak tanımamıştır. 1955'te ise bölgede Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulmuştur.

Sincan'ın etnik bileşimini kabaca Türkçe konuşan Müslümanlar ve Müslüman olmayan göçmen Han- Çinlileri olarak ikiye ayırmak mümkündür (a.g.e.: 23). Müslümanlar bölgede çoğunluğu oluşturmalarına rağmen, kültürel ve dilsel farklılıkları sebebiyle Çin rejimine karşı tek vücut olamamışlardır. Sincan'daki nüfusun çoğunluğunu oluşturan Uygurlar tarım ve ticaretle uğraşmaktadırlar. Han- Çinlileri dışında bölgede yaşayan diğer etnik gruplar; Kazak, Kırgız, Özbek, Taciki ve Hui Müslümanlarıdır.

4. Çatışmanın Boyutları

Uygurlar ve Çin arasında varlığını halen sürdüren çatışma, her iki tarafın da günlük yaşamında kendisini hissettirmektedir. Doğu Türkistan bugün haritada Çin sınırları

içerisinde yer aldığı için bu çatışma, devlet içi bir çatışma olarak tasvir edilmektedir. Çatışma, Çin'in ve Uygurların Sincan bölgesine ilişkin farklılaşan algılarına dayanmaktadır. Çin'in iddiası Uygurların Çin ulusunun bir parçası olduğu ve Çin sınırlarının bütünleyici bir bölümü olduğu yönünde iken, Uygurlar kendi vatanı, tarihi, kültürü, dil ve sınırları olan bağımsız bir ulus olduklarına inanmaktadır. Bu iki farklı yaklaşım çatışmanın belkemiğini oluşturmaktadır. Bu çatışma yakın zamanda ortaya çıkan bir çatışma olmasına rağmen çok geç görünürlük kazanmıştır. Bovingdon, bu çatışmanın ve Uygurların

11 Eylül sonrası terörizmle mücadele kapsamında uluslararası görünürlük kazandığını ileri sürmektedir. Heidelberg Enstitüsü Uluslararası Çatışma Araştırmaları'nın (HIIK) 2009 ve 2010 yıllarında hazırlamış olduğu çatışma barometreleri Uygur ve Çin çatışmasını kayıt altına almamış, 2011 yılı itibariyle söz konusu çatışma, yıllık barometrelerde Asya bölgesindeki çatışmalar arasında zikredilmiştir. Çatışma konusu 2011- 2017 yılları arasındaki raporlarda farklılık göstermektedir. Uygur-Çin çatışmasına dair barometredeki veriler şu şekildedir:

Tablo 1: 2011- 2017 Uygur- Çin Çatışma Barometresi⁵

Yıl	Çatışma Adı	Çatışmanın Tarafları	Çatışma Öğeleri	Başlangıç	Şiddeti
2011	Çin (Uygurlar/ Sincan)	Türkistan İslam Partisi (TİP), DTİH, Uygurlar ve DUK'a karşı hükümet ve Han Çinlileri	ayrılık, sistem/ideoloji, ulus-altı tahakküm	1990	3
2012	Çin (Uygurlar/ Sincan)	TİP, DTİH, Uygurlar ve DUK'a karşı hükümet ve Hanlılar	ayrılık, sistem/ideoloji, ulus-altı tahakküm	1949	3
2013	Çin (Uygurlar/ Sincan)	TİP, Uygurlar ve DUK'a karşı hükümet	ayrılık, sistem/ideoloji, ulus-altı tahakküm	1949	3
2014	Çin (Uygurlar/ Sincan)	DTİH, TİP, Uygurlar ve DUK'a karşı hükümet ve Hanlılar	ayrılık, sistem/ideoloji, ulus-altı tahakküm, kaynaklar	1949	4
2015	Çin (Uygurlar/ Sincan)	DTİH, TİP, DUK ve Uygurlara karşı hükümet ve Hanlılar	ayrılık, ulus-altı tahakküm, kaynaklar	1949	3
2016	Çin (Uygurlar/ Sincan)	DTİH, DUK ve Uygurlara karşı hükümet ve Hanlılar	ayrılık, kaynaklar	1949	3
2017	Çin (Uygurlar/ Sincan)	DTİH, DUK ve Uygurlara karşı hükümet ve Hanlılar	ayrılık	1949	3

⁵ Tablo, <https://hiik.de/konfliktbarometer/bisherige-ausgaben/> linkinde yer alan 2011-2017 yılları arasındaki yıllık barometrelerin verileri bir araya getirilerek hazırlanmıştır. Uygur- Çin çatışmasına dair veriler, Asya ve Okyanus'taki çatışmalar bölümünde yer almaktadır.

Çatışmanın barometrede ele alındığı ilk yıl çatışmanın başlangıç tarihi 1990 olarak verilirken, sonraki yıllarda başlangıcı 1949 yılı olarak ifade edilmiştir. Çatışmanın taraflarından TİP 2016 yılı itibariyle çatışmanın taraflarından biri olarak ele alınmamıştır. Uygur tarafında yer alan aktörlere bütüncül olarak bakıldığında DTİH ve DUK'un Uygur haklarının sözcüsü olduğu görülürken, diğer taraf Çin hükümeti ve Han Çinlileri olarak saptanmıştır. 2011-2013 yılları arasında çatışmanın konusu; ayrılıkçılık, sistem/ideoloji ve ulus-altı tahakküm olarak belirlenirken, 2014-2016 yılları arasında kaynaklar da çatışma konuları arasına girmiştir. 2015'te sistem/ideoloji çatışmanın ögesi olmaktan çıkmış, 2016'da ulus- altı tahakküm de çatışma unsurları arasından çıkarılmıştır. 2017'ye gelindiğinde ise çatışmanın tek temel ögesi ayrılıkçılık olarak ileri sürülmüştür. Çatışma 2014 yılında 4 şiddetinde iken, diğer yıllarda 3 şiddetindedir. Heidelberg Enstitüsü'nün çatışma şiddetiyle ilgili skalasına göre 1 uyumsuzluk, 2 şiddete dayalı olmayan kriz, 3 şiddet içeren kriz, 4 sınırlı savaş, 5 ise savaş durumundaki çatışmaları nitelemektedir.

Bu verilerden hareketle üç soru gündeme gelmektedir. Bu sorulardan ilki, ÇHC'nin siyasi sisteminde veya devlet ideolojisinde neyin değiştiği, şayet böyle bir sistem değişikliği olmadıysa bunun neden çatışma ögesi olarak nitelendirilmediğidir. İkinci soru ulus- altı tahakkümün yani ulus- altı birim olarak geçen Sincan Özerk Bölgesi üzerinde Çin'in egemenliğinin sona erip ermediğidir. Şayet bu egemenlik bugün hala devam ediyorsa – ki etmektedir- neden çatışmanın ögesi olarak ifade etmekten imtina edildiğini incelemek gerekmektedir. Bir diğer can alıcı soru ise, kaynakların paylaşımı çatışmanın başından bu yana çatışmayı belirleyen bir konuyken neden yalnızca 2014- 2016 yılları arasında çatışma ögesi olarak görüldüğü ve diğer yıllarda söz konusu bile edilmediğidir.

Uygurların yaşadığı bölgeyi ifade

eden “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” veya “Doğu Türkistan” adlarının kullanımı bilinçli tercihlerdir. İlk adlandırma Çin'in bölgeyi işgaline razı olma anlamı taşıırken, Doğu Türkistan isimlendirmesi Çin hükümetine ve onun bölge halkının yaşamına müdahalesine karşı Uygur direnişinin⁶ bir ifadesidir. Bağımsızlık talepleri söz konusu olduğunda Sincan'dan ziyade Doğu Türkistan ismi telaffuz edilmektedir. Diğer taraftan bugün Doğu Türkistan veya Uyguristan adını telaffuz etmek yasaklanmıştır.

Çatışma taraflarının birbiriyle ilişkisi kısaca Uygurların Çin hükümetinin politikalarına karşı direnişi ve Çin'in bu direnişe verdiği tepkiler olarak özetlenebilir. Rudelson ve Jankowiak, Uygurların verdikleri tepkilerin üç farklı biçimde ortaya çıktığını ileri sürmektedir. Bunlar *aktif ve pasif biçimlerde kültürel uyum, şiddete başvurmeyen direniş ve şiddete başvuran direniştir*. Uygur direniş hareketleri genelde parçalanmış ve daha radikal bir direnişe dönüşecek bütünlüğü sergilemeyen hareketlerdir. Çin hükümeti 1990-2001 arasında bölgede 200 militan eylemlerin gerçekleştiğini ve bu eylemlerin toplamda 162 ölümlerle sonuçlandığını iddia etmektedir (Hutzler, 2001; Akt.: Rudelson & Jankowiak, 2004: 316). Bu eylemlerin polisi, yargıçları, iletişim ve elektrik enerjisi gibi altyapıları hedef aldığı, kamusal alandaki mekanları hedef aldığı da olmuştur. Çin'de Strike Hard olarak ifade edilen devlet politikası da şiddet eylemlerini kızıştıran bir faktör olmuştur (a.g.e.). Çin hükümeti ise etnik ve dini şiddetin temel nedenini kendi politikalarının sonucu olarak değil, yeni Orta Asya devletlerindeki sınır aşan kuvvetler olarak okumuştur.

Bovingdon, bu çatışmanın karakterini üç maddede özetlemiştir. Öncelikle bütün bu çatışmalar Uygurların hükümetten büyük

⁶ Bahsi geçen direniş biçimi yalnızca hakim sınıfa karşı açıktan direnişi değil aynı zamanda ast sınıfların dıştan uyum sağlaması gibi görünen, fakat gizlice yıkmaya çalışan (gizli) direnişidir (bkz. Burke, 2014: 93).

memnuniyetsizliğini yansıtmaktadır. Çatışmaların diğer özelliği 1990'lardan 2000'li yıllara dek devasa bir artış göstermesi, 2000'li yıllar itibariyle ise protestoların sayısında büyük azalma meydana gelmesidir. Çatışmanın üçüncü tipik özelliği ise Çin kökenli olmayan halkın ihtiyaçlarının merkezi hükümet tarafından karşılanmamasıdır. 2000'li yıllarda eylemlerin azalması Uygurların siyasi sistemden duydukları memnuniyetten değil, tam tersi Uygurlar üzerindeki artan siyasi baskıdan ileri gelmektedir (Bovingdon, 2010: 107).

Uygurların direniş ve ayaklanmalarından bazıları şunlardır: 1954 Hotan, 1962 İli Kazak Özerk İli, 1967-68 Doğu Türkistan Halklarının Devrimci Partisi, 1980'lerde Aksu ve Kaşgar, 1990 Baren İsyanı, 1997 Gülce, 2009 Urumçi. Hotan'daki ayaklanma Çin Komünist Partisi (ÇKP)'nin kontrolüne karşı ilk direnişti ve Uygurları bu ayaklanmaya iten sebep, Toprak Reformu adı altında yer altı kaynaklarını ve mülkiyetlerini çalan Çin'e karşı dinleri ve toprakları için mücadele etmekte (Dillon, 2004: 54). 1962'de ise Çin hükümeti Çin kökenli olmayan halkın Sovyet Rusya'da daha kolay ve iyi şartlar altında yaşayabileceklerini öneren bir propaganda kampanyası başlatmış olması Uygurları harekete geçirici bir faktör oldu. 1967-68 yıllarında yani Kültür Devrimi döneminde varlık gösteren yegâne direniş örgütü, amacı bölgeyi Çinlilerden -yani emperyalistlerden- arındırmak olan Doğu Türkistan Halklarının Devrimci Partisi idi. 1985'te üniversite öğrencileri eylemler düzenlemişti. Eyleme konu olan bir diğer sorun ise Sincan yakınlarında yapılan nükleer denemelerdi. Baren kasabasındaki ayaklanmayı tetikleyen faktör ise ÇKP'nin etnik azınlıklara ilişkin yürütmüş olduğu doğum kontrol, nükleer silah denemeleri ve kaynakların Sincan'dan Çin'e ihracatı politikaları idi. Bu ayaklanma sonunda 5 Nisan 1990'da yaklaşık 3.000 Uygur Çin polisleri tarafından öldürülürken, Pekin direnişin kaynağı ve aracı olarak İslam'ı gösterdi (Rudelson & Jankowiak, 2004: 316). 1997'de yapılan barışçıl eylem, Çin'in Ramazan ayında evde namazlarını kılarken tutuk-

ladıkları genç Uygur Müslümanları serbest bırakması için yapılmıştır. Protesto esnasında en az 100 kişi ölürken, daha fazla sayıda kişi yaralanmış, buna ek olarak 200 Uygur ölüme mahkum edilmiş ve 4000 Uygur ise tutuklanmıştır. Protestonun bilançosu sebebiyle bu olay "Gülce Katliamı" olarak anılmaktadır (WUC, 2013). Çin bu protestonun teröristler tarafından organize edildiğini ileri sürmüş fakat bunu ispat edememiştir (Amnesty International, 2010: 9). Urumçi'deki barışçıl protestoların sebeplerinden biri ise bir oyuncak fabrikasında çalışan Uygur işçilerden bazılarının öldürülmesine ve yaralanmasına karşı Çin'in hiçbir faaliyette bulunmamış olmasıdır. Çin tarafının ve DUK'un çatışma sonucunda hayatını kaybeden ve yaralananlarla ilgili verdiği rakamlar birbiriyle örtüşmemektedir. Burada önemli olan nokta, protesto ve bu protestonun bastırılması esnasında ölenlerin hangi etnik gruba mensup olduğu değil, bunun bütün halka zarar vermesi, gruplar arasında kin ve öfkeyi tahrik etmesi ve devlet güvenlik güçlerinin barışçıl bir protestoyu bir katliama, yani insanlığa karşı işlenmiş bir suçta dönüştürmesidir.

Tarafların ilişkisi ele alınırken Çin hükümetinin Uygurlara karşı sürdürdüğü ayrımcılık ve baskı politikaları ilerleyen bölümlerde ele alınacağından burada hükümetin verdiği tepkilerin özüne yer vermek yerinde olacaktır. Bu tepkiler, Uygurlar ve Çin kökenli olmayan etnik gruplar hangi hak ve özgürlükleri talep ederlerse, tam olarak bu haklardan yoksun bırakılmaları şeklinde tezahür etmektedir. Örnek vermek gerekirse, dini özgürlük için gösteri yaptıklarında dinleri sebebiyle daha fazla baskıya maruz kalmışlar, bölgede Çinli olmayanlar tarafından daha fazla temsil arayışında olduklarında Çin hükümeti Çinlilere daha çok kadro ayırır hale gelmiştir. Çin hükümetinin Uygur direnişine karşı yürüttüğü politikaları sert politikalar ve soft politikalar olarak ikiye ayırmak mümkündür. Soft politikalar Uygur halkının sempatisini kazanmayı ve hatta Çin toplumuna entegrasyonunu hedeflerken, sert politikalar

bağımsızlık taleplerine karşı katı önlemler alınmasını beraberinde getirmektedir (Rudelson & Jankowiak, 2004: 301). Hükümetin 1985- 1989 yılları arasında camiilerin inşasına ve Müslümanların hacca gitmelerine izin vermesi soft politikalar arasında sayılmaktadır. Sert politikalar kapsamında 1996'da yürürlüğe giren "Strike Hard" politikası kendini "üç büyük iktidar" a -köktencilik, ayrılıkçılık ve terörizme- karşı mücadele yöntemi olarak konumlandırmıştır (Grimm, 2009: 1). Bazı yazarlar, 11 Eylül'ün Çinli yetkililerin farklı etnik gruplara yaklaşımı üzerinde etkili olduğunu savunmuşlardır (bkz. Dillon, 2004; Clarke, 2010). Dillon'a göre Çin kendisini Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde ayrılıkçıların terörizminin kurbanı olarak görmektedir (Dillon, 2004: 156). 11 Eylül sonrasında Sincan'da baskı daha da artmış, bu süreçte dini temsilcilere siyasi eğitim programlarına göre ayrımcılığa karşı olmaları emredilmiştir. Pek çok Uygur tutuklanmış, oruç ve başörtüsü hukuka aykırı olarak nitelendirilmiştir. Bu bağlamda ÇHC, "terörizmle mücadele" adı altında uyguladığı baskı politikalarını haklı çıkarmaya çalışmaktadır.

"Sincan'daki Uygur insan haklarını izleyen gruplar, özellikle "Strike Hard" kampanyaları çerçevesinde Çin'in terörle savaşı Uygur insan haklarını yok saymak için kullandığından endişe etmektedir. Sadece nefret uyandırıcı insan hakları suiistimal edilmekle kalmayıp, aynı zamanda Çinliler de şiddete başvurmeyen Uygurları hedef göstermek ve tahrik etmek suretiyle problemi daha da kötüleştirmektedirler" (Van Wie Davis, 2008: 11).

Uygurların direnişi yukarıda belirtildiği gibi salt şiddet içeren eylemler ve barışçıl eylemlerle sınırlı değildir. Bu direnişin Uygur edebiyat ve müziğine yansması da hükümet tarafından tutuklama ve soruşturmayla konu olmakta, müzisyenler ve edebiyatçılar Uygur milliyetçiliğini canlandırdığı için ve Çin'in azınlık politikalarını eleştirdiği için sansür ve yasaklamaya maruz kalmaktadır.

5. Çatışmanın Kökenleri

Grimm, Uygur- Çin çatışmasının nedenlerini ÇHC'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerindeki iktidar talebi, Çin'in azınlık ve din politikaları, yerleşim politikaları olarak sıralarken (Grimm, 2009: 1-7), Wacker, çatışmanın toplumsal bağlamına ve iki boyutuna dikkat çekmektedir. Bunlar; yerel otoritelerin yetkisizliği, ayrımcılık, marjinalleşme ve baskıdır (Wacker, 2009: 2). Elinizdeki çalışmada ise çatışmanın kökenlerinden ilki Uygurların kendi kaderini tayin hakkının yokluğu olarak adlandırılmış ve bu bölümde Sincan'daki özerk yönetimle ilgili düzenlemelerin yetersizliği ve Uygur halkının ve diğer etnik grupların bölgede temsil edilemediği vurgulanmıştır. Diğerleri ise Grimm'in "batıya gitme" politikası altında ele aldığı ve ekonomi bağlamında işlediği hammadde sömürüsü ve Çinlilerin Sincan'a artan göçü ve yanı sıra sadece din alanıyla sınırlı olmayan eğitim, dil, çalışma ve iktisadi hayat, sağlık konusunda insan hak ve özgürlüklerinin alanını daraltan baskı politikalarıdır.

5.1. Kendi Kaderini Tayin Hakkının Yokluğu

ÇHC'de 5 özerk bölge ve 55 farklı etnik grup bulunmaktadır. Özerk bölgeler; İç Moğolistan, Sincan, Guangski, Tibet ve Ningksia'dır. Sincan'a özerklik 1955 yılında verilmiştir. Bu başlık altında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki özerklik düzenlemelerine odaklanılacaktır. Kendi kaderini tayin hakkının yokluğunu bir çatışma sebebi olarak araştırma fikrine, Scherrer'in özerklik çabasının bir çatışma potansiyeli doğurduğu yönündeki düşüncesi önyak olmuştur. Tablo 1'de çatışma konusu olarak ele alınan ayrılık ve ulus- altı tahakküm, Uygurların -özerklik ya da tam bağımsızlık şeklinde ortaya çıkan- kendi kaderini tayin hakkı arayışı içinde olduklarının bir göstergesidir. Sistem ve ideoloji ise Çin'in azınlık olarak tanıdığı gruplara karşı yürüttüğü devlet stratejileri olarak anlamlandırılabilir. Kendi kaderini tayin olanağının ve ÇKP

dışında yasal bir partinin olmayışı, Çin kökenli olmayan halkın siyasi statülerinden memnuniyetsiz olmalarına yol açmıştır. Sincan'daki kamu dairelerinde önemli pozisyonlarda bulunan Uygurlar olmasına rağmen, bu kişiler de ÇKP'nin doktrinine tabi olduklarından, Uygur haklarını temsil etme durumunda değildirler. Dolayısıyla Uygurların karar alımına katılımı söz konusu değildir. Bu manada sayıca öne çıkan kimlik gruplarının karar alımından dışlanmış olması çatışmanın kökenlerinden birini oluşturmaktadır.

İlginçtir ki, Sincan bölgesi özerk bölge olarak anılmasına rağmen, ismiyle müsemma bir özerklik düzenlemesine tabi değildir. Yani idari ve mali anlamda kendine has bir yönetim alanına sahip olmayan Uygur halkı kendi kendini yönetmemektedir. Zhao (2004: 183) bunu şöyle ifade etmektedir:

“Bölgesel özerklik... hiçbir şekilde komünist devletin azınlıkların kendilerini yönetmeye izin vereceği anlamına gelmemektedir”.

Kültür Devrimi süresince azınlık (minzu) olarak kabul edilen halklar üzerindeki baskı iyice artırılmış ve özerk bölgelerde Çinliler dışındaki gruplar nüfus sayılarıyla orantısız bir şekilde eksik temsil edilmiştir (Bovingdon, 2010: 74). Dazheng bu sorunun çözümü için Uygurlara belli oranda kontenjan ayrılmasını önermektedir:

“Sincan, Uygur özerk bölgesidir. Bu nota unutulmamalı ve gözden kaçırılmamalıdır. Bundan dolayı... Uygur kadroları toplam kadroların %15'inden az olmayacak şekilde tesis edilmeli (Sincan'ın güneyinde ise bu %60'tan aşağı olmalı) ve özerk bölgelerin diğer azınlıkları da %15'ten az olmayacak şekilde yönetime katılmalıdır (Dazheng, 2003; Akt.: Bovingdon, 2010: 75).

Çin devleti, yönetim kadrolarında zaten yeterince temsil edilemeyen Uygurların sivil toplum örgütlerine katılmasına da sınırlama getirmiştir. Pei, 1984 anayasası ile hükümetin azınlık haklarıyla ilgili değişiklikler ve iyileştirmelerde bulunduğunu dile getirmiştir. Yasa, özerk bölgelere kendini bölge, il ve ilçe düzeyinde yönetme hakkı tanımıştır.

Bu yasayla verilen en önemli haklar; sınırlı yasama gücü, sınırlı atama ve tayin hakkıdır. Merkezi hükümet yasama gücünü etkin bir şekilde kullanabilirken özerk bölgelerde bu hak “sözde” kalmıştır (Pei, 2002: 320). Öyle ki bu sınırlı kendini yönetim sistemi yabancı gözlemciler tarafından bir illüzyon ve yanıltıcı bir tablo olarak ele alınmıştır. Pei, bunun sebeplerini Pekin'in siyasi desantralizasyonu kabul etmemesi, demokratik olmayan bir siyasi sisteme sahip oluşu olarak sıralamakta ve işleyen bir iktisadi federalizm olmadan saf bir kendini yönetimin hayata geçirilemeyeceğini savunmaktadır (a.g.e.: 321). Friberg ise, yerel halk meclisine verilen bu sınırlı yasama yetkisinin “ulusal bütünlük” ve “ulusal hukukun önceliği” gibi tasarımlarla sınırlandırıldığına ve yerel halk meclisi tarafından yapılan kanun teklifleri için yatay ve dikey onay sürecinin çok zor işlediğine ve hatta etnik azınlıklara verilen bu yasama hakkından faydalanmanın imkansız olduğuna dikkat çekmektedir (Friberg, 2005: 215).

Çin'in 1949 yılında Doğu Türkistan'ı işgaliyle birlikte Uygurların hammaddelerinin sömürülmesi salt ekonomik bir sömürüyü ifade etmediği gibi, bu durum Doğu Türkistan'ın bir cumhuriyetten ve yerli bir halktan iktisadi, siyasi, sosyal ve kültürel yaşamları hakkında karar alamayan sözde özerk bir azınlığa dönüşmesine sebep olmuştur. Uygurların bu şekilde tedrici olarak yoksullaşması ve çok kısıtlı katılım imkanları sözde otonomiden memnuniyetsiz olmalarına yol açmıştır. Dolayısıyla Uygurlar iç self-determinasyon hakkında yoksundur, yani kendi kaderini tayin hakkının yokluğu Çin'in sınırları dahilinde çözümlenememiş, ayrılıkçılık olarak değerlendirilen bağımsızlık talebi “çıkış opsiyonu” olarak görülmesine rağmen, çok temel bir insan hakkı -yerli halk olan Uygurların kendi kaderini tayin hakkı- görmezden gelinmiştir.

5.2. Hammaddes Sömürüsü

Uygur- Çin çatışması farklı etnik grupların bir arada yaşaması problemi değildir. Bölgenin görece geri kalmış olması ve bu

grupların gelirleri arasında devasa bir farklılığın olması çatışmanın ortaya çıkmasında rol oynamaktadır. Sincan, Çin'in ekonomik güvenliği açısından önem taşıyan bir bölgedir.

Merkezi hükümetin 1990'lardaki ekonomi stratejisi "bir siyah, bir beyaz" diye anılan iki kaynağa, yani petrol çıkarma ve pamuk yetiştirme önceliğine dayanmaktadır (Athl, 2011: 118). Çin, kömür ve petrol üretiminde kendi kendine yeter durumdadır ve petrol üretiminin dağıtımında Sincan %13.95 oranıyla Çin'deki 3. en büyük üretici konumundadır (a.g.e.: 123). II. Dünya Savaşı sonrasında yapılan araştırmalarda Doğu Türkistan'ın hammadde açısından zengin bir bölge olduğu tespit edilmiştir. Bu hammaddeler; Altay bölgesi yakınlarındaki altın, kömür, demir, bakır ve petrol kaynaklarıdır (Ardel, 1963: 31; Akt.: Türköz, 2010: 20). Kömür rezervi ülkenin bütün rezervinin %35.9'unu oluşturmakta ve Sincan kömür rezervinde Çin'de birinci sırada yer almaktadır (Ablet, 1991; Akt.: Türköz, 2010: 22). Tuz rezervi bütün dünyanın tuz ihtiyacını karşılayacak düzeydedir ve Çin'deki 40 rezerv noktasından daha fazlasını oluşturmaktadır (Türköz, 2010: 23). 1980'lerde ekonomi reformuyla birlikte Çin'in petrol ihtiyacı artmış ve diğer bölgelerde petrol üretimi azaldıkça Çin dikkatini daha zengin petrol yataklarına yöneltmiş ve Taklamakan Çölü yakınlarından Çin'e petrol transfer etmeye karar vermiştir (a.g.e.: 32-33). Bu bağlamda Türköz, Çin'in ekonomi alanındaki iktidarının Doğu Türkistan'ın yer altı kaynaklarını sömürmesinden ileri geldiğine işaret etmekte ve merkezi hükümetin politikasını bağımsız bir gelişim modelini imkansız kılan bir iç sömürgeye bağımlılık modeli gibi görmektedir (a.g.e.: 38).

Gladney de makalesinde Sincan'dan Çin'in iç sömürgesi olarak bahsetmektedir. Ona göre Uygurlar yerli halktan azınlığa ve böylece iç sömürgeye dönüşmüştür. Doğu Türkistan'ın işgali, bölgeye yoğun Çin göçü ve entegrasyonu aracılığıyla Uygurlar Çin

Devleti'nin iç sömürgesi haline gelmiştir (Gladney, 1996: 20). İç sömürgeciliğin dış sömürgecilikten farkı, sömürülen bölgenin sömüren devletin egemenliğinde hayat sürmesi ve orada yaşayan halkların azınlık olarak kabul edilmesidir. Bu bölgeye ekonomik yatırımlar yapılmasına ve bölgede gelişmeler meydana gelmesine rağmen bunlar sadece merkezi hükümetin kalkınmasına yaramaktadır.

5.3. Han- Çinlilerinin Doğu Türkistan'a Göçü ve Nüfus Yapısının Değişimi

1949 yılından önce bölgede Çinli olmayan halkın oranı oldukça yüksek iken, Çin'in diğer yerlerinden Doğu Türkistan'a zorunlu göçle birlikte bu oran değişmiştir. 1940-41 yılları arasında Sincan'da yaşayan bütün halkın sayısı 3.730.000 olarak tahmin edilirken, bunların 3.439.000'ini Müslümanlar ve bunların 3.338.000'ini ise Uygurca, Kazakça, Kırgızca, Özbekçe ve Tatarca konuşan Müslüman halklar oluşturmaktadır (Dillon, 2004: 24).

Dillon, bu göçün etnik gruplar arasındaki çatışmayı etkilediğini şöyle dile getirmiştir:

"Sincan'da Çinli olmayan etnik gruplar bu göçü geleneksel, dini ve kültürel yaşantılarını el altından yıkmak için yapılan bilinçli bir teşebbüs olarak ve en kötüsü de kültürel soykırımın bir türü olarak görmüşlerdir. Bu çatışma 1960'lardan beri Sincan'daki etnik gruplar arası çatışmalarda büyük rol oynamıştır" (a.g.e.: 25).

1949 yılında Han- Çinlilerinin bölgedeki oranı %5.5 iken, bu oran 1970'de %40'ı bulmuştur. Uygurlardan oluşan halk 1949'da nüfusun %93'ünü oluştururken, etnik Çinliler %6-7'sini meydana getirmektedir. Bu oran 1997'de ciddi oranda dönüşüme uğramış, bölgedeki Uygurların oranı %47'ye düşerken, etnik Çinlilerin oranı %42'ye (%38 Han Çinlileri ve %4'ü yine Çin kökenli olan Müslümanlar) yükselmiş, Kazakların oranı %7 ve Kırgızların oranı % 0.9 olarak tespit edilmiştir (Amnesty International, 1999: 7). Bu durum

1990'lara kadar Han- Çinlilerinin bölgede azınlık olduğunu, fakat devlet eliyle çoğunluğa dönüştürüldüğünü göstermektedir. Komünist Parti tarafından Sincan'a göç etmesi istenen göçmenler çoğunlukla eğitimli genç Çinliler, teknik işçiler ve siyasi bakımdan güvenilir kadrolardır (Ping 1990, Akt.: Bovingdon, 2010: 57). Han- Çinlileri Sincan'ın istikrarı için güvenilir güçler olarak görülürken halk transferi ulusal bütünlük stratejisi vazifesi görmüştür (Fusheng, 1997: 1539; Akt.: Becquelin, 2000: 78). Hükümetin anahtar pozisyonları bu göçmenler arasından seçilmiştir. Han- Çinlileri arasında Sincan sürgün yeri olarak tasvir edilmektedir. Pei, Han- Çinlilerinin azınlık bölgelerine zorunlu göçünün maliyetinin çok yüksek olduğunu savlamakta, bu maliyetin; azınlıkların siyasi baskısı, insan hakları ihlalleri, azınlık kültür mirasının tahrip edilmesi ve ekonomik kaynaklardan etkin bir şekilde faydalanamamalarını kapsadığını öne sürmektedir (Pei, 2002: 327). Artan uluslararası baskı ve aşırı nüfus sebebiyle 1990'lardan sonra zorunlu göçe etkin bir strateji olarak bakılmamaktadır. Durum böyle olsa da bu tarihe dek bu stratejinin sürdürülmesi bölgedeki etnik nüfus yapısının devasa değişimi için yeterli olmuştur.

5.4. Baskı ve Ayrımcılık Politikaları

Çin'in azınlıklar üzerinde ayrımcılık ve baskı politikalarının yoğun olarak hissedildiği alanlar; din, eğitim ve dil, sağlık, çalışma ve ekonomi, çevre, güvenlik ile siyasi hak ve özgürlüklerdir.

5.4.1. Din

1990'lı yıllarda gayri resmi dini okulları devlet kontrolü altına almak için yeni bir kampanya başlatılmış, bu amaçla 1989 yılında iki okul kapatılmış ve görevli imamlar nitelikleri resmi olarak tanınmadığından görevden alınmışlardır. Burada üzerinde durulması gereken nokta, Çin otoritelerinin neyi yasal ve resmi olarak tanımladığıdır. ÇHC, Han- Çinlisi olmayan halkın, devletin hedefleriyle ve ÇKP'nin öğretisiyle bağdaşmayan her eylemini gayri- resmi ve yasadışı olarak sınıflan-

dırmaktadır. Bu bir diğer ifadeyle ÇKP'nin doktrini dışındaki her şeyin geçersiz ve kabul edilemez olarak yorumlanacağını göstermektedir ki bu da dini aktivitelerin yasadışılık çatısı altında toptan mahkum edilmesini ve halkın dini yaşantısında baskıya maruz kalmasını beraberinde getirmektedir.

Din alanındaki baskılar; 18 yaş altı bireylerin camiye girişini yasaklama, öğrencilerin üniversitede ibadet etmelerini engelleme, Kur'an öğreten okulların ve camilerin kapatılması, Arapça yazının, erkeklerin sakal bırakmasının, kadınların başörtü takmasının ve orucun yasaklanması şeklinde tezahür etmektedir. Bunun temini için hükümet, ayrılıkçı olarak nitelendirdiği bu halklara karşı "derinlemesine ateist eğitim" kampanyası yürüterek ve dini pratikleri "yasadışı dini etkinlikler" olarak etiketleyerek parti komitesindeki Müslümanları da mümkün olduğunca uzaklaştırma çabası içinde olmuştur (Amnesty International, 1999: 10). Oruç yasağı öğrenci, öğretmen ve devlet memurlarının sağlıkları açısından ramazanda oruç tutmamaları yönünde her yıl ramazandan önce uyarılması şeklinde gerçekleşmektedir (CNN Türk, 2014). Hükümetin azınlıklar için öngördüğü bir diğer düzenleme "Etnik Azınlıklar İçin İsimlendirme Kuralları"dır ve düzenleme bebeklere İslami isimlerin verilmesine yasak getirmiştir (Independent, 2017). Güvenlik gerekçeleriyle uluslararası gözlemcilerin bölgede bağımsız çalışma yürütülmesine de izin verilmemektedir.

5.4.2. Eğitim ve Dil

Eğitim ve dile ilişkin Uygurların maruz kaldığı baskılardan söz etmeden önce Uygur diline ve Sincan'daki eğitim sistemine kısaca değinmek gerekir. Dil ve eğitimin birlikte ele alınma sebebi, eğitim ve dil alanındaki devlet politikalarının birbiriyle bağlantı olmalarıdır. Uygur dili, Türk dil ailesinin Altay koluna ait ve Türkiye'de konuşulan Türkçe'den farklılaşan, Arapça ve Farsça alfabeye yazılan bir dil özelliği göstermektedir. Uygur Dili'nde Latin alfabesinin kullanımı 1958'deki dil reformu programı çerçevesinde

kaldırılmış ve Kiril alfabesiyle yer değiştirmiş, 1978'de tekrar eski alfabe yürürlüğe girmiştir. Uygur dili hali hazırda eski yazıyla yazılmaktadır. Eğitimdeki temel sorunlardan biri 1966-1976 yılları arasında yürürlükte olan Kültür Devrimi sürecinde yaşanmıştır. En büyük problemlerden biri yazının Arapça'dan Kiril alfabesine ve Latince alfabeye dönüşmesidir. Çünkü 1950'li ve 60'lı yıllarda eğitim alan ebeveynler dili başka bir alfabeye öğrendiklerinden çocuklarına Arapça yazıyı öğretmemişlerdir ki bu durum kendileri tarafından kuşakların birbirine yabancılaşması için yapılan kasıtlı bir girişim olarak değerlendirilmiştir (Benson, 2004: 197).

Memur ve öğretmenler açısından standart Çince (Mandarin) kullanımı önem kazanmaktadır. Uygur ve Han Çinlileri arasında kolay aşılamayan bir dil bariyeri oluşmaktadır. 1990'ların başından beri ders kitapları hem Uygurca hem Çince erişime açıktır. Genç Uygurlar önceki kuşaklara nazaran Çince'ye daha fazla hakimdir (Dillon, 2004: 26). Hükümet Uygurların dil entegrasyonuna büyük önem atfetmektedir. Eğitim politikasının temel hedefi ÇKP'nin kontrolü altında ulusal mutabakatı sağlamak ve etnik grupları standartlaştırılmış sosyalist devlete entegre edebilmektir. Bu noktada Çin devleti, çok sayıda farklı yazı dili (Arapça, Çince, Moğolca ve Kiril) kullanıldığından, etnik grupların farklı okul sistemlerini bu amacın önünde bir engel olarak görmektedir. Farklı dillerin varlığı eğitim materyallerinin hazırlanmasında da zorluk oluşturmaktadır. Ders dilinin ortak olması, bölgenin ve bölgedeki halkların ortak bir tarih algısına sahip olmalarında önemli rol oynamaktadır. Diğer taraftan anadilde eğitim talebi anlaşılabilir bir taleptir. Bu durum Uygur halkının çok temel bir hakkı olan anadilde eğitim talebi ve Çin devletinin eğitim yoluyla standartlaştırma politikası arasında bir uyumsuzluk yaratmaktadır. 1990'ların başında var olan iki tür okul sisteminden ilkinde öğrenciler kendi anadilinde yani Uygurca eğitim

alıyorlardı ve diğerinde ise eğitim dili yalnızca Çince idi. Uygurlar kültürel ve dini kimliklerinin korunmasında dile önem attıkları için, ekseriyetle eğitim- öğretim Uygurca olduğu okulları tercih etmişlerdir. Çince ders veren okullarda eğitim alan Uygur öğrenciler kendi anadilinde eğitim aldıkları okullardaki durumları ile kıyaslandığında aynı başarıyı gösterememektedirler (Benson, 2004: 191).

1985 yılından itibaren Çin hükümeti 6 yıl ilkokul ve 3 yıl ortaokuldan oluşan 9 yıl eğitim zorunluluğu getirmiş ve Mandarince eyalet dili olarak kabul edilmiştir. Çinli olmayan öğrencilerden Çin Dili sınavını geçmelerinin beklenmesi bir zorluk oluşturmaktadır. Çince'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde resmi dil olarak kabul edilmesi Uygur dilinin gelişim seyrini de etkilemiştir. Çin 1993'ten beri, Çince'yi bölgedeki halkların ortak dili tayin ederek yazışmaların Çince olması zorunluluğunu getirmiştir (Emet, 2008: 1). Halihazırdaki eğitim sistemi, özerk bölgelerin eğitim müfredatını şekillendirebileceğini öngörse de, sözde özerklik bu mevzuda da eğitim sisteminin standartlaştırılması şeklinde kendini göstermiştir. Dolayısıyla azınlıkların müfredatları da Çin'in hazırlamış olduğu eğitim materyallerinin çevrilmesiyle hazırlanmıştır (Benson, 2004: 18).

Azınlık bölgelerinde ebeveynlerin okul tercihinde iki temel faktör söz konusu olmaktadır. Bunlar kültürel avantaj ve maddi avantajdır. Azınlık okullarının seçiminde kültür ve kimliğin korunması gözetilirken, Çince eğitim veren okullara çocuklarını gönderen ebeveynler çocuklarının istihdam olma şansını fırsat olarak değerlendirmektedir. Okul müdürlükleri, öğrenci velilerini çocuklarına evde din dersi vermeyeceklerini deklare ettiklerini bildiren bir sözleşmeyi imzalamaya zorlamaktadır. Bu minvalde, öğrenci kati surette dini motivasyonlarla Arap dilini öğrenmeyecek ve İslami pratikleri yerine getirmeyecektir. Bu sözleşme imzalanmadığı veya geri verilmediği takdirde okul kurallarının

ihlali olarak yorumlanmaktadır (Dillon, 2004: 126).

İki dilli bir eğitimin söz konusu olmadığı bu eğitim sistemi Uygur dilini zayıflatmakta ve kullanım alanını daraltmanın yanı sıra uzun vadede Uygurların kültürel yaşamına ve edebiyatının gelişmesine ket vurmaktadır. Resmi yer adlarının farklı şekilde adlandırılması, örneğin Sincan yerine Doğu Türkistan isminin kullanılması sorun teşkil etmekte ve yasadışı bir kullanım olarak değerlendirilmektedir. Çin ise "Doğu Türkistan" ismini ancak terörizm bağlamında dile getirmekte ve bu da terminolojinin negatif yan anlamlar içerecek şekilde dönüşmesini kaçınılmaz kılmaktadır (Dwyer, 2005: 52).

5.4.3. Sağlık

Sincan'ın güneyinde yapılan nükleer denemeler, halkı olumsuz etkilemekte ve ciddi hastalıklara yol açmaktadır. 1967 yılı itibarıyla yapılan denemeler sonrasında; ölümler ve yaralılar hakkında raporlar hazırlanmasına rağmen, nükleer denemenin etkilerinden nadiren söz edilmektedir. Raporlar Kaşgar, Hotan ve diğer şehirlerde kanserin artışı, doğuştan sakatlık ve teşhis edilemeyen hastalıklardan söz etmektedir (Dillon, 2004: 55). Dautcher'e (2004) göre sağlık problemleri Uygurların devletle olan bütün ilişkisini belirleyen etnik çatışmaların tırmanmasına sebep olan problemlerdir. Kanser, kalp hastalıkları gibi ölümlü sonuçlanabilen hastalıklar Sincan'da oldukça yaygındır ve Sincan halkı Çinlilere nazaran daha fazla tüberküloz riski taşımaktadır (Dautcher, 2004: 277). Diğer bir tehlike alkol, uyuşturucu ve HIV/AIDS hastalıkları içerisinde alkol ve uyuşturucu tüketiminin Sincan'da son on yılda artmış olmasıdır. Uyuşturucu ve alkol bağımlılık tedavisi oldukça sınırlıdır ve rehabilitasyon merkezleri Çin'in daha gelişmiş şehirlerinde ve hapishane benzeyen kurumlardır (a.g.e.: 280).

Sağlık alanında Uygurları da etkileyen diğer düzenlemeler aile planlaması ve doğum kontrol politikalarıdır ki bunlar kırsal kesimlerde ailelerin en fazla 3, şehirde yaşayan halkın en fazla 2 çocuk sahibi olmasına

yöneliktir. Doğum kontrolü kapsamında sadece zorunlu kürtaj ve kısırlaştırmadan ibaret olmayan bir politika yürütülmekte, kadınların sağlığına zarar veren ve operasyonda ölümlü sonuçlanan durumlar söz konusu olmaktadır (Amnesty International, 1999: 48). Çinli otoriteler bununla yetinmemekte, kadınlar doğum sayısının sınırlanmasını içeren bir sözleşmeyi imzalamak durumunda bırakılmaktadırlar. Buna göre gebeliği önleme, istenmeyen hamilelik durumunda zorunlu ve tek çözüm olarak sunulmaktadır. Zorunlu kürtajlar ise kadın sağlığına dikkat edilmeksizin gerçekleştirilmektedir (a.g.e.: 49). Zorunlu kürtaj ve ölüm cezası bireylerin yaşam hakkına doğrudan müdahale anlamına gelmektedir. İnsan hakları bağlamında sağlık hakkının ihlali yalnızca yaşam hakkının ihlali şeklinde değil aynı zamanda bu etnik grupların yaşam standartlarını kötüleştirme şeklinde de ortaya çıkmaktadır.

5.4.4. Çalışma ve Ekonomik Hayat

Sincan'daki temel gelir kaynakları tarım, yer altı kaynakları ve ticarettir. Sincan Üretim ve İnşaat Kolordusu, Çin'in azınlık politikasında önemli rol oynamakta, sınırları korumakla birlikte toprağı işlemekte, çiftlikler ve işletmeleri yönetmektedir. Bölgenin ekonomik gelişiminde önemli rol oynayan bu kolordu, birlikler için gıda üretiminden de sorumludur. Bu kurumun ezici çoğunluğu Han-Çinlileridir ve Uygurlar diğer etnik gruplar gibi ekonomik kazanımlardan dışlanmışlardır.

Uygurlar ve diğer etnik gruplar çalışma hayatında ayrımcılığa uğramakta ve yeni uğraşlardan yoksun bırakılmaktadırlar. Bölgedeki gelişme ve ayrımlar ancak bu grupların arasındaki uçurumu daha da derinleştirmeye yaramaktadır. Ekonomik gelişmeler Uygurların daha fazla alanda istihdam edilmesini beraberinde getirmemektedir. Uygurların %80'i yoksulluk sınırının altında hayatlarını sürdürmektedir (Grimm, 2009: 6). Uygur çiftçiler, verginin artışından ve ayrımcı uygulamalardan mustarip olmakla birlikte tarım ürünlerini devlete satmak durumunda

olduklarından serbest pazarlarda ticaret yapma olanakları ortadan kaldırılmıştır.

5.4.5. Çevre

Çin'in enerji tedarikinde Sincan önemli bir rol oynamaktadır. Değnilmesi gereken problemlerden biri sulak alanların ulaşım imkanının yetersiz ve zor olduğu bölgelerde yer almasıdır. Bu da bölgenin sürdürülebilir ekonomik gelişimi önünde engel teşkil etmektedir. Bu sebepten bölgenin su problemini çözmek için Çin su problemini gözden geçirmek durumundadır (Qishun & Xiao, 1995; Akt.: Toops, 2004: 269). Diğer bir problem ise su kaynaklarının giderek kuraklaşmasıdır. Pamuk ve petrol üretimine odaklanılmış olması da bölgeyi ekolojik manada daha da kötüleştirmektedir. Endüstriyel bir ürün olarak pamuk yetiştirilmesi su kaynaklarını tüketmiş ve kirlenmiştir.

5.4.6. Güvenlik

İdam cezasının varlığı Çin'in çokça eleştirildiği konulardan biridir. Bu tür bir ceza uluslararası standartlara uygunluk göstermemektedir. Haricinde de insan haklarını ihlal eden işkence metotları, tutuklulara karşı kötü muamele Uluslararası Af Örgütü'nün vurguladığı ve eleştirdiği konular arasında yer almaktadır. Rapor 1997 Gülce İsyanı sonrası Çin'in başka hiçbir yerinde uygulanmayan işkence metotlarının Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde uygulandığını belgelemiştir (Amnesty International, 1999: 41). Buna karşın devlet otoriteleri, bölgede işkenceyi hukuken kontrol altına alma yönünde bir çaba sarf etmemiştir. İnsan hakları ihlallerinin takip edilmemesi ve yasadışı tutuklamalar çatışma için bir zemin yaratmaktadır (Mehler, 2000: 40).

Yumrukla ağır darbe, elektroşok, kelepçe, zincir ve halatların kullanılması, el ve ayaklardan asma, aşırı soğuk veya sığağa maruz bırakma, mağduru zihinsel açıdan etkileyen ve konuşma yetisini kaybetmesine yol açan enjeksiyonların kullanımı bu işkence metotlarından sadece birkaçıdır (Amnesty

International, 1999: 42).

Güvenlik konusundaki bir diğer nokta ise Çin hükümetinin yurt dışında aktif olan Uygurları izlemesidir ki Uygur haklarının sözcüsü konumunda olan Dünya Uygur Kongresi'nin başkanı Rabia Kadir de bunlardan biridir (Kadir & Cavelius, 2009: 454).

5.4.7. Siyasi Haklar ve Özgürlükler

Çin'in baskı politikası sadece yukarıda bahsi geçen alanlardan ibaret olmamakla birlikte, siyasi katılım, düşünce özgürlüğü, basın ve yayın özgürlüğü, toplanma özgürlüğü, siyasi örgütlenme özgürlüğü ve seçme seçilme özgürlüğünün ihlali şeklinde de ortaya çıkmaktadır. Türköz, ÇHC vatandaşlarının seçme ve seçilme hakkı olmasına rağmen, tek parti sistemi sebebiyle siyasi katılım özgürlüğünün bulunmadığını dile getirmektedir (Türköz, 2010: 72). Çinli olmayanların toplanma özgürlüğü ise merkezi hükümet tarafından ihlal edilmekte ve eylemler askeri güçle sonlandırılmaktadır. Bu manada Çin'deki demokrasi eksikliği ve Çin'in bir hukuk devleti olmaması da çatışma sebeplerinden birisidir.

6. Üçüncü Taraf Rolü

Bugün Uygur haklarının sözcüsü konumunda olan uluslararası Uygur örgütleri olmakla birlikte bunlar arasında en çok öne çıkanı 2004 yılında Münih'te kurulan Dünya Uygur Kurultayı'dır ki zamanla Uygurların yegane temsilcisi olarak kabul edilmiştir. Kurultay başkanı Rabia Kadir Uygurların bağımsızlığı için mücadele etmektedir. Uluslararası bir örgüt olarak hem Doğu Türkistan'daki hem de yurtdışındaki Uygurların kolektif çıkarlarını temsil etmektedir. Organizasyonun hedefi, demokratik kazanımların sağlanması, bütün Uygurların insan haklarını ve din özgürlüğünü kazanması ve siyaseten kendi kaderini belirleyecek duruma gelmelerini temin etmektir. Bu noktada kurultay, diyalog ve müzakere gibi demokratik araçları kullanan bir politika izlemektedir.

Uygur sorununu üçüncü bir taraf ola-

rak zaman zaman dile getiren iki ülkeden biri Türkiye, diğeri ABD'dir. Bu iki ülkenin soruna yaklaşımına kısaca değinmek gerekir. Türkiye'nin Orta Asya ülkelerindeki Türk halklarına ilgisinde tarihi ilişkiler ve soydaşlık rol oynamıştır. Demirel ve Özal gibi Türkiyeli siyasetçiler Doğu Türkistan'daki kardeşlerinin Çin tarafından asimile edilmesine izin veremeyeceklerini ve konunun BM'de sunulacağını ifade etmişlerdir (Eastern Turkestan Information November, 1991; Akt.: Dillon, 2004: 133). Konu BM'ye taşınsa da sorunu çözücü nitelikte çalışmalar yapılamamıştır. Çin hükümeti ise üçüncü bir tarafın bu açıklamalarına "ayrımçılığa yurtdışı desteğine hayır!" sloganıyla cevap vermiştir. Türkiye, Uygur problemi ve Türki halk grupları ile ilgili sorunlarda her ne kadar hassas olsa da, Çin ile ekonomik ilişkiler ve işbirliği, Türkiye'nin çatışma çözümüne üçüncü bir taraf olarak katılımını gölgelemiştir. Dolayısıyla bu konuda Doğu Türkistan'daki Uygurların sözcüsü olmanın ve bazı Uygur organizasyonlarına ve Uygur göçmenlere ev sahipliği yapmanın ötesine geçememiştir.

ABD, Çin'i insan haklarıyla ilgili evrensel sözleşmelere sadık kalmadığı gerekçeyle eleştirmektedir. 11 Eylül'e dek Uygurlar hak mücadelelerinde kendilerine ABD'den destek geleceğini ummuşlardır. Halbuki 2001 yılından önce ABD Çin'in iç meselelerine gönüllü olarak müdahale etmemiş, Çin giderek daha fazla siyasi gücü elinde bulundurduğu ve ekonomide büyüyen güç olduğu için bunu yapmıştır. Bu zaman zarfında insan haklarının gözlemlenmesi ve raporlanmasına ilişkin sınırlı rol oynamıştır (Dwyer, 2005: 66). Çin hükümeti Uygurların muhalefetini terörist olarak adlandırmış ve Uygurların bağımsızlığı için mücadele eden uluslararası örgütleri "dışarıdaki düşman güçleri" olarak değerlendirmiştir. ABD'nin bu meseleye tutumu içinde çelişki barındırmaktadır. Bir taraftan 11 Eylül döneminin bir sonucu olarak ABD'nin güvenlik politikasındaki değişim, ayrılıkçı örgütleri terörist olarak kategorize etmeye yönelmekte, diğer taraftan insan hakları so-

runları artmakta ve ABD insan hakları sözcüsü bir ülke olarak algılanmaktadır. ABD Dışişleri Bakanlığı DTİH'ni 2002 yılında uluslararası bir terörist örgüt olarak listelemiş ve Usame bin Ladin tarafından desteklendiğini iddia etmiştir (Clarke, 2010: 26). Uluslararası örgütlerin ABD tarafından etiketlenmesi Uygurların insan hakları retoriğini ve Uygur tutuklular konusunu tartışmaya açmaktadır. Bununla birlikte Çin hükümeti ABD'den diğer Uygur örgütlerini de terörist olarak sınıflandırmasını ve Guantanamo'daki tutukluların Çin'e iadesini talep etmiş fakat ABD, bu talebi gerçekleştirmemiştir⁷. 2004 yılında ise ABD, Ulusal Demokrasi Bağışı Fonu'ndan Uygur Amerikan Derneği'ne 75.000 dolar tutarında bağışta bulunmuş ve Rabia Kadir'i insan hakları savunucusu olarak methetmiştir (Uygur Amerikan Derneği, 2007).

7. Birleşmiş Milletler ve Koruma Sorumluluğu

Uzun soluklu bu çatışmanın aşılmasında veya en azından Sincan'daki insan haklarına aykırı durumların ortadan kaldırılmasında BM'in görevinin ve işlevinin ne olduğunu sorgulamak elzemdir. Bu bağlamda BM'in "koruma sorumluluğu"⁸ ndan bahsetmek yerinde olacaktır. Koruma sorumluluğu, uluslararası hukukun soykırımın, etnik temizliğin, savaş suçlarının ve insanlığa karşı işlenen suçların önlenmesi gibi temel prensiplerine dayanan bir siyasi çerçeve sunmaktadır. Koruma sorumluluğu üç temel üzerinde yüklenmektedir: var olan normların derlenmesi ve güçlendirilmesi, uluslararası topluluğun koruma sorumluluğunu ifa etmesi için desteklenmesi ve devletler bu sorumluluğunu yerine getirmedikleri takdirde eyleme geçme (Bellamy, 2010: 160).

Soykırım, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlarda koruma sorumluluğu devreye girmektedir. Uygur- Çin çatışması

⁷ Afganistan'daki 22 Uygur tutuklanarak Guantanamo'da tutukluluk hali devam etmiştir (bkz. Mackerras, 2009: 138-140).

⁸ Orijinal adı "responsibility to protect" olan bu ilke RtoP veya R2P olarak kısaltılmaktadır.

temelinde bu mekanizmaya değinme gereğini oluşturan durumlardan bazıları; şiddetin söz konusu olduğu ve insan hakları ihlallerini doğuran Gülce Katliamı (1997), Strike Hard dönemi (1996) ve Urumçi (2009) protestolarının kanlı bir şekilde bastırılmasıdır.

Koruma sorumluluğu öncelikle devletin halkını koruma sorumluluğuna işaret etmektedir. Devletin egemenliği ona sadece bir hak değil aynı zamanda sorumluluk yüklemektedir. Bu örnek olayda Çin, içerisinde azınlıkların ve etnik grupların da olduğu halkın haklarını korumak durumundadır. Şayet devlet bu sorumluluğu ifa etmiyorsa, uluslararası toplum bundan sorumludur. Bu mekanizmanın hedefi risk altında yaşayan insanlara koruma sağlama ve yaşamlarını korumaktır (ICISS⁹ Report, 2001: 2). Koruma sorumluluğu gündeme geldiğinde BM Güvenlik Kurulu uluslararası toplumun sözcüsü olarak öne çıkmakta ve beş üyenin rolleri tartışmaya açılmaktadır ki Çin bu üyelere biridir.

Koruma sorumluluğuna karşı üç merkezi meydana okuma söz konusudur: siyasi irade eksikliği, eksik yetkilendirme ve stratejik kapasite eksikliği. Ulusal düzeyde çalışan aktörler siyasi iradeyle uğraşmak durumundayken, uluslararası aktörler yetkilendirme için uğraş vermektedir (Hamilton, 2006: 296-297). Koruma sorumluluğunun kullanılmasında ve yerleşmesinde iki temel sınırlama vardır: kitlelere uygulanan şiddete ve insanlığa karşı suça sınırlı bir yorumun getirilmesi (Bellamy, 2010: 151). BM bu konuda "içişlerine karışmama" ve "ulusal egemenlik" ilkeleri dolayısıyla söz konusu çatışmadaki insan hakları ihlallerine yönelik konum almamakta ve koruma sorumluluğunu yerine getirmektedir.

8. Sonuç

İç self- determinasyon hakkı, iç meseleleri özerk bölgelerin kendi kendilerine düzenlemesine olanak tanıyan sınırlı bir hak olsa

da, devletlerin bölgesel bütünlüğü açısından bağımsızlığa nazaran daha tercih edilebilir bir kendi kaderini tayin biçimi olarak ortaya çıkmaktadır. Kendi kaderini tayin hakkı, halkların siyasi statüleri ve doğal kaynakları hakkında karar alabilmelerini ifade etmektedir. Doğal kaynaklara işgal yoluyla el konulması, yerel halkın kendi kaynaklarına erişimini engellemek anlamı taşıdığından çatışmayı ortaya çıkaran sebeplerden birisidir. Kendi kaderini tayin hakkının reddi insan hakları ihlali olarak görülmekte ve bu hak en temel insan hakkı olarak tayin edilmektedir. Diğer taraftan bu hak gündeme geldiğinde, devletin egemenliği konusu tartışmaya açılmaktadır.

Self determinasyon, iç ve dış self determinasyon olarak ikiye ayrılmaktadır. İç self- determinasyon dış self- determinasyonun önkoşuludur. İç self- determinasyon bugün devletler içinde özerk bölgelerin konumuna denk düşmektedir. Dolayısıyla kısmen egemenliği paylaşan birimlerdir. Siyasi özerklik ayrılıkçılık ve kendi kaderini tayin arasında bir orta yolu, yani sınırlı bir çözümü ifade etmektedir. Ayrılık hakkı ise, etnik grupların yaşam standartları arasında asimetrik farklılıklar olduğunda, insan hakları sürekli olarak ihlal edildiğinde, soykırım ya da kötü muamele halinde ancak son çare olarak başvurulabilen bir hak olarak resmedilmektedir. Teori kısmındaki bütün tartışmalar kendi kaderini tayin hakkının uygulanmasında uluslararası hukuktaki zorluğa işaret etmektedir. Bağımsızlığın elde edilmesi ise muhakkak surette çatışmaların çözümlenerek sonuçlanacağı anlamını taşımamaktadır.

Çoğunluğunu Uygurların oluşturduğu, bugün ise Uygurların azınlık haline getirildiği Doğu Türkistan'da tarihte pek çok Türk hanedanlığı kurulmuştur. 1933 ve 1944 yıllarında Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve Doğu Türkistan Cumhuriyeti adı altında iki bağımsız devlet kurulmuş fakat 1949'da Çin işgaliyle birlikte bölge Çin'in kontrolü altına girmiş ve 1955 yılında özerk bölge ilan

⁹ International Commission on Intervention and State Sovereignty.

edilmiştir. Doğu Türkistan Uygurları bölgeye zorunlu göç başlamadan önce ezici çoğunluğu oluşturmuştur. Analiz edilen kaynakça, Çin'in Uygur kimliğini zayıflatmaya yönelik politikalar izlediğini göstermiştir. Doğu Türkistan sistematik olarak bir "iç sömürge"ye dönüştürülmüştür.

Çatışmanın tarafı olan Uygurlar ve DUK, Han Çinlileri ve Çin devleti ile özdeş araçlara, güce ve hakka sahip değildir. Uygurlar bölgede bir çoğunluk olmasına rağmen ve bölgede bir yerli halk olmalarına rağmen, Çin hükümeti tarafından etnik azınlık olarak değerlendirilmişlerdir. Uygurlar arasında Çin politikalarına karşı direnen bazı gruplar şiddete başvururken, şiddete başvurmeyen barışçıl eylemler de aynı muameleyi görmüş ve zorla bastırılmıştır. Strike Hard dönemi Çin'in sert politikalarını genişlettiği bir dönem olmuştur. Çin, 11 Eylül'ü Uygurlara karşı yürüttüğü sert politikaları meşrulaştırmak için araçsallaştırmıştır.

Çatışmanın sebeplerinden ilki Uygur halkının kendi kaderini tayin hakkını kullanamamasıdır. Ayrılık ve ulus- altı tahakküm çatışmanın temel konularından ikisidir. Sayıca büyük kimlik gruplarının, bu örnekte Uygurların, karar alımından dışlanmış olmaları çatışmayı tetiklemektedir. Sincan bölgesi özerk bir bölge olarak adlandırılrsa da, iç self determinasyonun gereği olan saf bir özerkliğe sahip değildir. Yasama yetkisi ve eğitim politikalarında kayda değer bir kendi belirleme hakkına sahip değildir. Uygurlar, ayrılık hakkını geçerli kılacak nitelikte insan hakları ihlalleri, baskı ve kötü muameleye maruz kalmalarına rağmen ayrılık hakkından faydalanamamaktadırlar. Devletler topluluğu, Uygurların ayrılık hakkını Çin devletinin egemenliğine karşı bir eylem olarak tanımlamakta ve bu konuya ılımlı bakmamaktadırlar.

Hammadde sömürüsü, Uygur halkının kendi kaynaklarına erişimine engel teşkil ettiğinden çatışma sebebidir. Bölgenin petrol, pamuk, tuz, altın ve kömür gibi yer altı kaynakları Çin tarafından sömürülmektedir ki bu da Doğu Türkistan'ın Çin'in kolonisine dö-

nüştüğüne delalet etmektedir.

Doğu Türkistan'a Çinli göçünün artması, halkın demografik yapısını değiştiren bir diğer çatışma sebebidir. Uygur halkı 1949'da bölgedeki toplam halkın %93'ünü oluştururken bu oran, 1997'de %47'ye kadar gerilemiştir. Etnik dokunun değiştirilmesi, Uygurların kendi kaderini tayin talebinde bulunmasını engelleme niteliğinde bir stratejidir.

Çatışmanın son ama daha az önemli olmayan sebebi ise Çin'in bölgede uyguladığı baskı ve ayrımcılık yanlısı politikalar. Dini etkinlikler yasadışı olarak sınıflandırılmakta ve ibadetler yasaklanmaktadır. Uygur dilinde alfabenin sürekli değiştirilmesi Uygur dilini zayıflatan ve kuşaktan kuşağa bilgi aktarımına ket vuran bir politikadır. İki dilli bir eğitim sisteminin olmaması, Çince'nin resmi dil kabul edilmesi ve eğitim materyallerinin Çin hükümeti tarafından hazırlanması ise ortak bir tarih algısı yaratma gayretidir. Bölgeye yakın yerlerde yapılan nükleer denemeler, aile planlamasına dair zorunlu kürtaj gibi zorlayıcı şartlar ise sağlık alanında Uygurları etkileyen baskı politikaları arasındadır. İş sektöründe de kadrolara daha çok Han- Çinlileri alınmaktadır. Bölgede su kaynaklarının tükenmesi ve kuraklaşması, Uygurların siyasi hak ve özgürlüklerden yoksun bırakılması da çatışmayı yaratan sebepler arasındadır. İdam cezası yaygın bir cezadır ve hapishanelerde insan onurunu rencide eden farklı işkence metotlarına başvurulmaktadır.

Dünya Uygur Kurultayı, barışçıl araçlarla Uygurların hak ve özgürlükleri ve kendi kaderini tayin hakkını elde etmeleri için çalışan yegâne temsilci konumundadır. Türkiye ve ABD, Doğu Türkistan haklarının sözcüsü ve destekçisi olmalarına rağmen sınırlı bir üçüncü taraf rolü oynamışlardır. Çin hükümeti Uygur halkına karşı koruma sorumluluğunu yerine getirmemekte, insanlığa karşı işlenen bu suça BM de sessiz kalmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ahlbrecht, K. vd. (2009). Konfliktregelung und Friedenssicherung im internationalen System, Wiesbaden: VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- Amnesty International (1999). *People's Republic of China. Gross Violations of Human Rights in the Xinjiang Uighur Autonomous Region*, London. <http://www.refworld.org/pdfid/3ae6a9eb0.pdf> adresinden erişildi.
- Amnesty International. (2010). *Justice, Justice - The July 2009 Protests in Xinjiang China*. London. <https://www.amnesty.org/download/Documents/36000/asa170272010en.pdf> adresinden erişildi.
- Atlı, Altay. (2011). The Role of Xinjiang Uygur Autonomous Region in the Economic Security of China, *USAK OAKA*, 6(11),111-133.
- Basso, Martina. (2001). *Das Galtungssche Verständnis von Konflikt und der Nutzen (Tiefen-) kultureller Erkenntnisse für die gewaltfreie bzw. gewaltarme Bearbeitung von Konflikten*, Berlin: Mennonitisches Friedenszentrum Berlin (MFB).
- Becquelin, N. (2000). Xinjiang in the Nineties, *China Journal*, 44, 65-90.
- Bellamy, A. J. (2010). The Responsibility to Protect: Five Years On, *Ethics and International Affairs*, 24(2), 143- 169.
- Benson, L. (2004). Education and Social Mobility among Minority Populations in Xinjiang, (Editör: S. F. Starr) içinde, *Xinjiang. China's Muslim Borderland*, New York: M.E. Sharpe, Central Asia-Caucasus Institute.
- BM (1966). *Siyasi ve Medeni Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme*. <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/media/uploads/2015/08/03/MedeniVeSiyasiHaklaralliskinSozlesme.pdf> adresinden erişildi.
- BM (2007). *Birleşmiş Milletler Yerli Halklar Bildirgesi*. http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/documents/DRIPS_Turkish.pdf adresinden erişildi.
- Bovingdon, Gardner. (2010). *The Uyghurs – Strangers in Their Own Land*, USA: Columbia University Press.
- Boysen, S. (2009). Selbstbestimmungsrecht und Recht auf Demokratie, (Editör: P. Hilpold) içinde, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Vom umstrittenen Prinzip zum vieldeutigen Recht?*(ss. 75- 105), Frankfurt am Main: Peterlang.
- Burke, Peter. (2014). *Tarih ve Toplumsal Kuram* (Çeviren: M. Tunçay), 6. Basım, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Clarke, M. E. (2010). China, Xinjiang and the Internationalization of the Uighur Issue. *Global Change, Peace & Security*, 22(2), 213-229. http://www98.griffith.edu.au/dspace/bitstream/handle/10072/38927/70303_1.pdf?sequence=1 adresinden 15.05.2013 tarihinde erişildi.
- CNN Türk (2014). *Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Oruç Yasağı!*, 02.07.2014. <https://www.cnnturk.com/haber/dunya/sincan-uygur-ozerk-bolgesinde-oruc-yasagi> adresinden 30.04.2018 tarihinde erişildi.
- Danspeckgruber, W. F. (2005). Self- Governance plus regional integration: A possible solution to self- determination claims, (Editör: M. Weller & S. Wolff) içinde, *Autonomy, Self- Governance and Conflict Resolution: Innovative approaches to institutional design in divided societies* (ss. 23-42), New York: Routledge.
- Dautcher, J. (2004). Public Health and Social Pathologies in Xinjiang, (Editör: S. F. Starr) içinde, *Xinjiang China's Muslim Borderland*, New York: M.E. Sharpe, Central Asia- Caucasus Institute.

- Dillon, Michael. (2004). *Xinjiang – China's Muslim Far Northwest*, Curzon, London, Eastbourne: Routledge.
- Dwyer, A. M. (2005). The Xinjiang Conflict: Uyghur Identity, Language Policy, and Political Discourse, *Policy Studies*, 15. East- West Center Washington.
- Emet, E. (2008). Çin'in Çift Dilli Eğitim Adı Altında Uyghur Türkçesini Yok Etme Politikası, *Köksav E-Bülten*, Ankara: KÖK Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı.
- Falk, R. A. (1997). The Right of Self- Determination Under International Law: The Coherence of Doctrine versus the Incoherence of Experience. Chapter 2, (Editör: W. Danspeckgruber & A. Watts) içinde, *Self- Determination and Self- Administration*, London: Lynne Rienner Publishers.
- Fisch, J. (2009). Die Geschichte des Selbstbestimmungsrechts der Völker, oder der Versuch, einem Menschenrecht die Zähne zu ziehen, (Editör: P. Hilpold) içinde, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Vom umstrittenen Prinzip zum vieldeutigen Recht?*(ss. 45-74), Frankfurt am Main: Peterlang.
- Friberg, E. (2005). Masters of Their Homelands: Revisiting the Regional Ethnic Autonomy System in China in Light of Local Institutional Developments, (Editör: M. Weller & S. Wolff) içinde, *Autonomy, Self-Governance and Conflict Resolution: Innovative Approaches to Institutional Design in Divided Societies* (205- 229), New York: Routledge Taylor and Francis Group.
- Gladney, D. (1996). *Ethnic Conflict Prevention in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region: New Models for China's New Region*, Draft 02.07.2013. <http://www.incore.ulster.ac.uk/publications/pdf/xuar.pdf> adresinden 06.02.2014 tarihinde erişildi.
- Grimm, J. S. (2009). *Xinjiang: Chinas Pulverfass*, Konrad Adenauer Stiftung, China Büro Shanghai. http://www.kas.de/wf/doc/kas_16960-1522-1-30.pdf?090708042117 adresinden 06.04.2013 tarihinde erişildi.
- Hamilton, R. J. (2006). The Responsibility to Protect, from Document to Doctrine- But What of Implementation?, *Harvard Human Rights Journal*, 19,289- 297.
- HIİK (2018). *Conflict Barometer 2017*. <https://hiik.de/konfliktbarometer/aktuelle-ausgabe/> adresinden erişildi.
- Hilpold, P. (2009). Die Sezession – zum Versuch der Verrechtlichung eines faktischen Phänomens, (Editör: P. Hilpold) içinde, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Vom umstrittenen Prinzip zum vieldeutigen Recht?* (ss. 11- 44), Frankfurt am Main: Peterlang.
- Horowitz, D. L. (2003). A Right to Secede?, (Editör: S. Macedo & A. Buchanan) içinde, *Secession and Self- Determination*, New York: New York University Press.
- ICISS (2001). *Responsibility to Protect- Engaging Civil Society. A Project of the World Federalist Movement's Program on Preventing Conflicts- Protecting Civilians*. http://responsibilitytoprotect.org/R2P_Summary.pdf adresinden 07.02.2014 tarihinde erişildi.
- Independent (2017). *China bans Islamic baby names in Muslim majority Xinjiang province*, 25.04.2017. <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-ban-islamic-baby-names-muslim-xinjiang-province-uyghurs-burqa-islam-jihad-human-rights-a7700646.html> adresinden erişildi.
- Kadir, R.& Cavelius, A. (2009). *Ejderha Savaşçısı*, İstanbul: Pegasus.
- Mackerras, C. (2009). Xinjiang and Central Asia since 1990: Views from Beijing and Washington and Sino-American Relations, (Editör: C. Mackerras & M. Clarke) içinde, *China, Xinjiang and Central Asia: History, Transition and*

- Crossborder Interaction into the 21st Century*, London: Routledge.
- Mehler, A. (2000). Alles Krise oder was?, (Editör: B. Fahrenhorst) içinde, *Die Rolle der Entwicklungszusammenarbeit in gewalttätigen Konflikten* (ss. 32- 44), SID-Berichte 11, Berlin.
- Mitchell, C. R. (1991). Classifying Conflicts: Asymmetry and Resolution. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 518, 23-38.
- Nicholson, Michael. (1992). *Konfliktanalyse. Einführung in Probleme und Methoden*, Studienbücher zur Sozialwissenschaft, Band 3, Düsseldorf: Bertelsmann Universitätsverlag.
- Pei, M. (2002). Self-Administration and Local Autonomy: Reconciling Conflicting Interests in China, (Editör: W. Dan-speckgruber) içinde, *The Self-Determination of Peoples: Community, Nation and State in an Independent World* (ss. 315- 332), London: Lynne Rienner Publishers.
- Rauschnig, Dietrich. (1997). *Key Resolutions of the United Nations General Assembly. 1946-1996*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Ropers, N. (1995). Die friedliche Bearbeitung ethno-politischer Konflikte: Eine Herausforderung für die Staaten- und Gesellschaftswelt, (Editör: N. Ropers & T. Debiel) içinde, *Friedliche Konfliktbearbeitung in der Staaten- und Gesellschaftswelt*, Bonn: Stiftung Entwicklung und Frieden.
- Roskopf, Ralf. (2004). *Theorie des Selbstbestimmungsrechts und Minderheitenrechts. Fortentwicklung der Gruppenrechtstheorie im Staats- und Völkerrecht. Abhandlungen zu Migration und Flüchtlingsfragen*, Band 3, Berlin: BWV- Berliner Wissenschafts- Verlag.
- Rudelson, J. & Jankowiak, W. (2004). Acculturation and Resistance. *Xinjiang Identities in Flux*, (Editör: S. F. Starr) içinde, *Xinjiang. China's Muslim Borderland*. New York: M.E. Sharpe, Central Asia- Caucasus Institute.
- Salzborn, S. (2009). Ethnischer Selbstbestimmungsanspruch contra demokratisches Selbstbestimmungsrecht, (Editör: P. Hilpold) içinde, *Das Selbstbestimmungsrecht der Völker. Vom umstrittenen Prinzip zum vieldeutigen Recht?* (ss. 107- 130), Frankfurt am Main: Peterlang.
- Scherrer, C. P. (1995). Selbstbestimmung statt Fremdherrschaft. Sezessions- und Autonomieregelungen als Wege zur konstruktiven Bearbeitung ethno-nationaler Konflikte, (Editör: N. Ropers & T. Debiel) içinde, *Friedliche Konfliktbearbeitung in der Staaten- und Gesellschaftswelt* (ss. 257- 283), Bonn: Stiftung Entwicklung und Frieden.
- Toops, S. W. (2004). The Ecology of Xinjiang. A Focus on Water, (Editör: S. F. Starr) içinde, *Xinjiang. China's Muslim Borderland*, New York: M.E. Sharpe, Central Asia- Caucasus Institute.
- Türköz, Ahmet. (2010). *Doğu Türkistan'da İnsan Hakları*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi.
- Uygur Amerikan Derneği (2007). <http://uyghuramerican.org/> adresinden erişildi.
- Van Wie Davis, E. (2008). Uyghur Muslim Ethnic Separatism in Xinjiang, China, *Asian Affairs: An American Review*, 35:1, 15-30.
- Wacker, G. (2009). Unruhen in China. Etnische Konflikte und ihr sozialer Kontext, *SWP- Aktuell* 39. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/aktuell/2009A39_wkr_ks.pdf adresinden 10.04.2013 tarihinde erişildi.
- WUC (2013). *Homepage*.

http://www.uyghurcongress.org/en/?category_name=wuc-related-news&paged=19 adresinden erişildi.

Zhao, Suisheng. (2004). *A Nation- State by Con-*

struction: Dynamics of Modern Chinese Nationalism, Stanford: Stanford University Press.

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

Çiçek, A. (2018). Uygur-Çin Çatışmasının Kökenleri ve Boyutları Üzerine Bir Analiz, *Jass Studies-The Journal of Academic Social Science Studies*, Doi number:<http://dx.doi.org/10.9761/JASSS7689>, Number: 69 Summer II 2018, p. 417-440.